

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Факультет психології
Кафедра соціальної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Студентка 4 курсу 4 групи

Коляда А. Е.

Науковий керівник -

Траверсе Т. М.,

доктор психологічних наук,

професор

Допустити до захисту в ДЕК
Кафедра соціальної психології
Протокол №_____ від_____
завідувач кафедри:
професор, доктор психологічних наук
Коваленко Алла Борисівна

(підпис)

Київ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПСИХОЛОГІЇ	
1.1. Основні підходи до трактування ціннісних орієнтацій в сучасній психології	5
1.2. Вікові особливості становлення студентської молоді.....	11
1.3. Зміст та структура ціннісних орієнтацій особистості	18
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
2.1. Опис програми емпіричного дослідження.....	23
2.2. Огляд методології емпіричного дослідження.....	26
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	
3.1. Результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій студентів.....	32
3.2. Результати дослідження ціннісних орієнтацій студентів.....	35
3.3. Результати дослідження соціально-психологічних установок студентів в мотиваційно-потребовій сфері.....	38
3.4. Результати дослідження спрямованості особистості.....	45
3.5. Стильові особливості результатів дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді.....	48
3.6. Рекомендації щодо перебудови ціннісних орієнтацій студентів.....	49
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Лютий 2022 року став точкою відліку нової реальності для України. Війна кардинально змінила наші життя, змусивши по-іншому розставляти пріоритети. На шляху до перемоги українці зіткнулися з серйозними викликами, підтримуючи військових, допомагаючи постраждалим, займаючись волонтерською діяльністю.

Реалії повномасштабної війни вплинули на кожного з нас. Смерть близьких, руйнування рідної домівки, окупація українських територій, бомбардування та обстріли, – все це бачив кожен українець. Події, що відбуваються в нашій державі сьогодні, змінили не тільки політичне, соціальне та економічне життя суспільства, але й повсякденні уявлення людей про зміст і цінності індивідуального й суспільного буття. При цьому молодь, безумовно, є найбільш уразливою й сприйнятливою до змін, що відбуваються.

Проблема ціннісних орієнтацій молоді сьогодні є важливою та актуальною, їй присвячені численні наукові дослідження (Н. Антонова, С.А. Ігнатенко, Л. Калиновська, О.М. Вознюк, Л.В. Долинська, О.С. Колодій, Р.В. Павелків, Т.М. Титаренко, К.І. Чорна, А.О. Ярошенко та ін.). Відмітним також є той факт, що за різних часів молодь на перше місце ставила різні цінності. І є сенс розглянути особливості ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах війни.

Мета бакалаврської роботи полягає у розкритті психологічних особливостей ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни на прикладі студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати основні наукові підходи до трактування ціннісних орієнтацій в сучасній психології.
2. Здійснити практичну діагностику ціннісних орієнтацій молоді в

умовах війни на прикладі студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

3. Розробити рекомендації щодо формування сенсожиттєвих ціннісних орієнтацій студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Об'єкт дослідження: ціннісні орієнтації особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни.

Методологічна основа дослідження включає: а) теоретичні методи – аналіз, синтез, порівняння, зіставлення та узагальнення; б) емпіричні – спостереження, бесіда, тестування; в) методи математичної обробки даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у збагаченні новими знаннями про особливості ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах війни. **Практичне значення дослідження** полягає в тому, що його основні висновки та рекомендації можна використовувати у навчально-виховному процесі ВНЗ для формування ціннісних орієнтацій студентів.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні цінностей і ціннісних орієнтацій студентської молоді України, що виявляються в умовах воєнного стану, та окресленні шляхів вирішення проблеми пошуку сенсожиттєвих орієнтацій.

Структура бакалаврської роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи викладений на 95 сторінках та включає 24 ілюстрації, 3 таблиці, 5 додатків, 60 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Основні підходи до трактування ціннісних орієнтацій в сучасній психології

Вивчати поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» вчені почали іще в XIX ст. Соціологами вони розглядалися як соціальна настанова, яка регулює поведінку індивіда. Згодом до вивчення цінностей долучилися дослідники й з інших галузей знання: філософії, педагогіки, політології, психології, соціальної психології. Це питання не залишилося без уваги у працях вітчизняних науковців В. Андрущенко, Л. Божович, Л. Виготського, М. Головатого, Г. Дубчак, В. Козакова, О. Леонтьєва, М. Пірен, С. Рубінштейна, М. Савчина, В. Тугарінова, П. Таланчука, В. Хмелько, Я. Щепанського, В. Ядова та інших. Про роль і вплив цінностей та ціннісного ставлення особистості пишуть в своїх працях Є. Барбіна, В. Вербець, В. Гриньова, В. Леонтьєв, С. Рубінштейн, І. Зязюн, Л. Хомич, Є. Шиянов тощо. Серед зарубіжних науковців доцільно визнати праці І. Беха, Р. Дарендорфа, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Д. Узнадзе, А. Ребера, М. Рокича тощо [37, с. 225].

У працях сучасних учених мають місце різні підходи до розуміння і тлумачення природи цінностей. Вони намагаються пояснити природу цінностей, і як завдяки ним дійсність набуває для людини вартісних ознак. Це важлива потреба для того, щоб особистість могла сформулювати свої орієнтації в складному та мінливому світі і визначити своє ставлення до нього.

Поняття «цінність» широко використовується в літературі, особливо в галузях філософії, соціології, психології та етики. При цьому цінність може

мати кілька різних значень і використовуватися для вираження різноманітних ідей та концепцій. На думку П. Менцера, "цінність – це ставлення людини до об'єктів, ідеалів або явищ, які вона вважає важливими, значущими або бажаними в своєму житті". Він розглядає цінності як основу для визначення індивідуальних цілей, орієнтацій і прийняття рішень. Цінність включає оцінку і позитивне ставлення до об'єкта або ідеї, а також готовність діяти відповідно до цих оцінок [3, с. 14]. На думку М. Головатого, «цінності – основні принципи, переконання і ідеали, які визначають індивідуальні та колективні цілі, прагнення та ставлення людей до навколишнього світу» [12, с. 81]. Він розглядає цінності як основу для формування системи цінностей, яка впливає на поведінку, вибір і прийняття рішень людини. У свою чергу, О.Л. Туріна підкреслює, що цінності виступають як критерії, за якими людина оцінює свої дії, вибір та взаємини з іншими людьми. Вони визначають моральні, етичні, соціальні та культурні орієнтації особистості, а також спрямовують її розвиток та досягнення особистих і соціальних цілей [45, с. 65]. Як зазначає О.М. Вознюк, поняття «цінність» близьке до поняття «значущість». Обидва терміни використовуються для вираження важливості, вартості або впливу чогось на людину чи суспільство. Вони вказують на те, що об'єкт, ідея або явище має значення і є важливим для певного контексту [8, с. 35].

К.І. Чорна виявила цілу низку ціннісних понять – це «цінність, віднесення до цінності, ціннісне ставлення, оцінка, предметна оцінка» [51, с. 56]. Автор зазначає, що цінність може існувати незалежно від оцінки, але оцінка допомагає нам розуміти і визначати значення цінностей у нашому житті [51, с. 56].

Поняття «цінність» є предметом широких теоретичних досліджень: вчені ототожнювали її з потребами (А. Маслоу), переконаннями (М. Рокич), особистісним сенсом (Г. Олпорт), соціальними настановами (В. Ядов), похідними від мотивів діяльності утвореннями (Р. Леонтьєв), духовними явищами людського буття (І. Маноха), характеристикою усього, що

підтримує людські здатності до життя (Е. Фромм), значущістю для людини чогось у світі (С. Рубінштейн), утвореннями свідомості й самосвідомості людини, в яких віддзеркалені актуальні життєві потреби, інтереси, погляди і ставлення до дійсності і до себе (М. Боришевський) [32, с. 26].

Значення цінностей в матеріальному та духовному середовищах може варіюватися в залежності від культурних, соціальних та індивідуальних факторів. У матеріальному світі цінності можуть відноситися до матеріальних речей, власності, ресурсів та досягнень. Цінності в цьому контексті можуть виражатися через успіх, багатство, комфорт та інші матеріальні досягнення. У духовному контексті цінності пов'язані зі значущими ідеями, переконаннями, мораллю, етикою та духовними практиками. У духовному контексті цінності можуть виражатися через любов, справедливість, мир, гармонію, творчість, саморозвиток та інші духовні цінності. Важливо розуміти, що матеріальні та духовні цінності не є взаємовиключними, а можуть взаємодіяти і впливати одна на одну.

Те, що для однієї людини є цінністю, іншою людиною може недооцінюватися, або і взагалі не вважатися цінністю. Тобто, цінність завжди суб'єктивна. Цінності з формальної точки зору поділяють на позитивні й негативні (малоціннісні), суб'єктивні й об'єктивні, абсолютні та відносні. За змістом цінності розрізняють речові, логічні й естетичні. Пріоритетного ж значення надається індивідуальним цінностям людей (особистостей), бо тільки певна їх сума може становити собою цінності соціальні, цінності всього суспільства [8, с. 70-71].

Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка включає індивідуальні ідеали, цілі та очікування людини. Ціннісні орієнтації формуються під впливом культурних, соціальних та особистісних факторів. [3, с. 15].

На думку З.С. Карпенко – «ціннісні орієнтації представляють собою інтегративні, вільно й відповідально обрані особистістю установки, що є

ширшими й більш включними, аніж будь-які фіксовані чи ж навіть базові соціальні установки, орієнтири та ідеали» [20, с. 121].

Ціннісні орієнтації, за визначенням С.А. Ігнатенко є важливими елементами внутрішньої структури особистості, що закріплені життєвим досвідом індивіда і всією сукупністю його переживань. Ціннісні орієнтації відокремлюють важливе для певного індивіда від несуттєвого [19, с. 65].

А. Павліченко вважає, що ціннісні орієнтації представляють собою відносно стійку систему фіксованих установок, вироблених у результаті здатності індивіда до об'єктивізації, яка ґрунтується на емоціях, знаннях, переконаннях, нахилах та здібностях [41, с. 101].

Дослідники відносять ціннісні орієнтації до найважливіших компонентів структури особистості. Я. Гудечек розглядає ціннісні орієнтації як особистісні орієнтації, що відображають систему цінностей людини і впливають на її сприйняття, вибір і поведінку. Згідно з автором, ціннісні орієнтації включають переконання, пріоритети і цілі, які мають особисту важливість для людини. Вони формуються під впливом соціокультурного середовища, спілкування з іншими людьми та особистого досвіду. Ціннісні орієнтації можуть бути різними у кожної особистості. Наприклад, одна людина може мати високу ціннісну орієнтацію на сім'ю та відносини, тоді як інша людина може більше цінувати досягнення та особистий успіх. Важливим аспектом визначення ціннісних орієнтацій за Я. Гудечеком є їх динаміка. Він підкреслює, що ціннісні орієнтації можуть змінюватися впродовж життя людини під впливом нового досвіду, зміни цінностей у суспільстві та інших факторів [38, с. 83].

Ціннісні орієнтації – це важливий елемент духовної визначеності людини. Обираючи ту чи іншу цінність, особистість формує свого роду довгостроковий план своєї поведінки й діяльності. І якщо мотивація дає відповідь на питання, чому людина діє певним чином, то ціннісною орієнтацією висвітлюється те, заради чого вона так діє, і чому присвячує свою діяльність.

Ціннісні орієнтації виступають одним із компонентів, що входить до структури особистості, це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного й індивідуального, специфічні форми усвідомлення індивідом навколишнього світу, свого минулого, теперішнього й майбутнього, а також сутності свого власного «Я» [14, с. 12]. Сформована система цінностей «забезпечує гармонію внутрішнього світу людини, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки й самоствердженню, а також реалізації соціальних очікувань» [14, с. 14].

Ціннісними орієнтаціями визначається:

- 1) загальна спрямованість інтересів і прагнень особистості;
- 2) ієрархія індивідуальних вподобань і зразків;
- 3) цільові і мотиваційні програми;
- 4) рівень вподобань;
- 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості;
- 6) міра готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [46, с. 19].

Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціалізації особистості через проникнення суспільної інформації до її індивідуально-психологічного світу. Спочатку особистість переймає досвід попередніх поколінь, отримує соціально схвалені стереотипи поведінки, орієнтується на соціокультурні цінності. А вже потім набуває власний досвід, який допомагає їй адаптуватися в мікросередовищі.

Л. Савченко вказує на «фактори, що впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості. До них автор відносить ідеологічні установки, матеріальне забезпечення, якості особистості, життєві цілі, релігійні переконання тощо [42, с. 39].

Людина долучається до різних цінностей з юних років, усвідомлює для себе їх сутність та сенс. В подальшому – в процесі навчання, усебічного розвитку, накопичення життєвого досвіду людина виробляє здатність самостійно обирати системоутворювальну цінність, тобто таку, яка в певний

проміжок часу сприймається нею як найбільш значуща й одночасно задає певну ієрархію цінностей.

У свідомості кожного індивіда особистісні цінності відображаються у формі соціальних, ціннісних орієнтацій, які образно називають певними внутрішніми «векторами», що забезпечує стійкість особистості. Так, Н.Ф. Головатий визначає ціннісні орієнтації як систему стійких, внутрішньо упорядкованих ціннісних установок та пріоритетів, які характеризують спосіб мислення, відношення та поведінку людини. Він вважає, що ціннісні орієнтації формуються під впливом соціокультурного оточення, соціалізації, особистого досвіду та взаємодії з іншими людьми [12, с. 72].

Ціннісні орієнтації можуть охоплювати різні сфери життя, включаючи соціальні, етичні, релігійні, культурні та особистісні аспекти. Серед всієї ієрархії цінностей виділяють ті, що є загальнолюдськими, або глобальними, тобто, притаманні максимальній кількості людей, наприклад, праця, воля, творчість, солідарність, гуманізм, людяність, нація, сім'я, діти, народ тощо.

Таким чином, ціннісні орієнтації є системою внутрішньо упорядкованих ціннісних установок та пріоритетів, які впливають на сприйняття, мислення та поведінку людини. Цінності - це ідеї, переконання та пріоритети, які мають важливість для людини і впливають на її сприйняття, вибір і поведінку. Цінності відображають те, що людина вважає цінним і важливим в житті. Вони можуть охоплювати різні аспекти, такі як моральність, сім'я, успіх, свобода, толерантність, природа, культура та інші. Цінності формуються під впливом соціокультурного середовища, особистого досвіду, взаємодії з іншими людьми та інших факторів. Вони слугують як орієнтири, що допомагають людині приймати рішення, встановлювати пріоритети і визначати свою життєву позицію. Цінності можуть бути стійкими і стабільними, але також можуть змінюватися впродовж життя під впливом нового досвіду та розвитку особистості. Важливо відзначити, що цінності є суб'єктивними і можуть відрізнятися від особи до особи.

1.2. Вікові особливості становлення студентської молоді

Відомо, що класики світової психологічної думки розглядали юність (18-23 роки) як етап загального формування особистості з відповідними завданнями. Так, за Е. Еріксоном, юнацький вік включає період самоідентифікації та формування особистої ідентичності, який є важливим для подальшого розвитку та самореалізації особистості. Вітчизняні психологи схильні тлумачити юнацький вік через призму становлення Я-концепції, коли молодь стикається з внутрішніми конфліктами та проблемами самоідентифікації (Л.І. Божович), здійснення професійного самовизначення (І.Д. Бех), впливу соціального середовища (Є.О. Климов, П.А. Шавір). Сучасні українські психологи деталізують проблему формування афективної сфери юнацтва через такі аспекти, як поняття емоційного інтелекту юнаків, самопізнання та саморозвиток (Т.В. Зайчикова), самооцінка та самоприйняття (К.В. Пилипенко, М.Ю. Простаков), психологічні проблеми самоідентифікації та формування соціальної самосвідомості –, стресові стани фрустрації, невротичні розлади (Б.Г. Бердник, М.В. Вовк, С.В. Харченко), особливості взаємовідносин з батьками (А.О. Широка) [50, с. 82].

В сучасній психологічній літературі юнацький вік оцінюється як важливий етап у розвитку людини, який відзначається специфічними фізичними, психологічними і соціальними змінами. Юнацький вік супроводжується розвитком самосвідомості, формуванням особистості та ідентичності. Молодь стикається з пошуком свого місця в суспільстві, вирішенням життєвих питань і встановленням особистих цілей.

Оцінка юнацького віку залежить від певних факторів і підходів, але загалом його визнають як період переходу від дитинства до дорослості. На думку Л.О. Котлової, «відображаючи цей процес, відбувається становлення якісних новоутворень внаслідок перебудови організму, трансформації

взаємин з дорослими і ровесниками, освоєння нових способів соціальної взаємодії, ваги морально-етичних норм, розвитку самосвідомості, інтересів, пізнавальної й навчальної діяльності» [29, с. 78]. Автор акцентує увагу на соціальній адаптації та взаємодії з оточуючим середовищем.

Дорослішання осіб юнацького віку пов'язано з потребою у самоствердженні, що виражається в прагненні бути самостійними, незалежними, вільними; бажанні прийняти на себе права та обов'язки дорослої людини. Юність характеризується спробами оцінки власних можливостей, визначення свого місця, потребою діяти відповідно з власними переконаннями, прагненням пізнати складний людський світ стосунків і ставлень [50, с. 82].

Одним із необхідних утворень юнацького віку є розвиток самосвідомості, формування соціальної ідентичності як необхідний чинник подальшої соціалізації особистості. На думку С.Б. Кузікової, центральним моментом розвитку особистості в юності є розвиток самосвідомості, динаміка саморегуляції образів Я. Саморегуляція образів Я відображає здатність молодшої людини контролювати свої емоції, дії і поведінку на основі свідомого вибору. Це означає здатність адаптуватися до змін, встановлювати мети, розвивати планування та самоконтроль, а також вирішувати конфлікти і приймати рішення.

У цей період молодь часто стикається з внутрішніми суперечностями, плутаниною емоцій і пошуком свого місця у світі. Розвиток самосвідомості та саморегуляції образів Я вимагає від них активної саморефлексії, виявлення своїх потреб, цінностей і бажань, а також вміння впливати на свої думки, емоції і дії [30, с. 187].

Г.В. Ложкін та Н.І. Пов'якель розглядають юнацтво як період змін, що вимагає розвитку внутрішньої гармонії та психологічної стійкості. Автори підкреслюють важливість психологічного здоров'я та самопізнання у юнацькому віці [35, с. 126].

Загалом, юнацький вік у хлопців і дівчат є періодом великих змін і

формування особистості. Це час, коли вони виявляють свої інтереси, ставлять перед собою нові цілі і вирішують питання самовизначення.

Характеризуючи юнацький період в розвитку особистості, не можемо не відмітити одну з його визначальних рис – наявність широкого спектру психологічних проблем, як внутрішньоособистісних, так і міжособистісних, які супроводжують життя юнака і відображають його суперечливі стосунки із самим собою та з оточуючим світом [5, с. 144].

Надзвичайно важливим є процес розвитку юнацької самосвідомості - формування особистісної ідентичності, почуття індивідуальної самототожності й цілісності. Так, Е. Еріксон називає юність стадією "ідентичності проти розгубленості" [58]. На стадії ідентичності проти розгубленості виникає потреба у визначенні своїх цінностей, інтересів, мети в житті і своєму місці у світі. Молодь стикається з питаннями про свою особисту ідентичність, соціальну роль, професійне самовизначення та місце у суспільстві. Успішне проходження цієї стадії включає здатність сформувати стійку ідентичність, бути обізнаним про свої цінності, переконання і особистість. Нерозв'язання конфлікту між ідентичністю та розгубленістю може призвести до незрілості, невпевненості у себе та проблем з самоідентифікацією.

У цей період молодь також стикається з важливими виборами, такими як навчання, професійна кар'єра, особисті стосунки та створення власної сім'ї. Вирішення цих завдань є ключовим для подальшого розвитку та досягнення психологічної зрілості. Отже, за Е. Еріксоном, юнацький вік включає період самоідентифікації та формування особистої ідентичності, який є важливим для подальшого розвитку та самореалізації особистості [58].

Н.О. Макаручук наголошує, що «у формуванні ідентичності юнака важним аспектом є розуміння себе як дорослої особи, зокрема в контексті чоловічої і жіночої дорослості, а не просто загального уявлення про дорослість у підлітковому віці. Особливо інтенсивно розвивається усвідомлення себе як особи певної статі зі своїми унікальними потребами,

мотиваціями, цінностями, орієнтаціями щодо представників протилежної статі та відповідними формами поведінки.. Самосвідомість та самооцінка хлопців і дівчат сильно залежать від стереотипних уявлень про те, якими повинні бути "ідеальний" чоловік і жінка, які сформувалися в історично визначеній диференціації статевих ролей» [36, с. 75].

В цей період часто виникають стресові ситуації, пов'язані зі збільшенням навчального навантаження (навчальний стрес), адаптацією до нових методів навчання (адаптаційний стрес) і процесом професійного самовизначення. Також є проблеми у відносинах з батьками, які часто не розуміють особливостей фізичного та психічного стану дітей, які подорослішали (соціальний стрес). Часто стрес у їхньому оточенні викликає почуття невпевненості у майбутньому. Юнаки у стресових ситуаціях відрізняються високим рівнем тривожності, конфліктністю у взаєминах та переживаннями, пов'язаними з травматичними ситуаціями. Молоді люди часто використовують відомі способи для зменшення емоційного напруження та подолання стресу, такі як агресивна поведінка, вживання алкоголю та наркотиків. Такі емоційні та поведінкові реакції можуть призводити до стійкої деструктивної конфліктності [40, с. 82].

При цьому Р.В. Павелків зауважує, що юнацький вік – це «вік зростання сили «Я», здатності проявити себе й зберігати свою індивідуальність; в цей час вже є підстави для подолання страху втрати свого «Я» в умовах групової діяльності. дружби чи інтимної близькості. Саме у даних умовах «Я» випробовує свою силу, адже через протистояння з іншими людьми молоді люди знаходять чіткі межі свого психологічного простору, який захищає їх від небезпек руйнівної дії іншого» [40, с. 83].

За даними М.В. Балушка, юнацький вік – це період як стрімкого розвитку, так і швидких змін особистості. Стан, в якому знаходиться молода людина в цей час, психологи називають «стресом розвитку» [2, с. 27]. Перед нею стоять декілька серйозних завдань розвитку:

- побудова нових відносин з оточуючими;

- автономізація від сім'ї й інші важливі особливості, що характеризують дорослість;
- вибір сфери майбутніх професійних інтересів.

Однією зі найбільш важливих сфер активності особистості на етапі юності є міжособистісне спілкування. У юному віці змінюється його зміст й загальна спрямованість, спілкування стає вибіркоким, інтимним, виконує функцію головного, соціального полігону самоствердження й самовираження юнаків та дівчат.

Р.В. Павелків розкриває причини ускладнень, які виникають у взаєминах між юнаками та дорослими. Він пов'язує їх з протиріччями, що виникають між потребою пізнати самого себе й недостатнім вмінням правильно аналізувати свої особисті вияви, між рівнем домагань юнака й його реальним положенням у колективі, між ставленням до самого себе й ставленням до нього товаришів, однолітків чи дорослих. Зазвичай, ці ускладнення проявляються у формі конфліктів, розриві стосунків і т.п. [40, с. 217].

Дорослішання юнаків пов'язано з потребою в самоствердженні. В цей період особа юного віку прагне позбавитись залежності від дорослих, звільнитись від їхньої опіки та контролю. Реалізація зазначеної потреби може наштовхуватись на несприятливі умови зовнішнього середовища, і, зокрема, соціального оточення: батьків, вчителів та інших дорослих. Контроль з їхнього боку може обмежувати особисті свободи юнаків, що нерідко призводить до виникнення суперечок та навіть конфліктів. Тому процес самоствердження юнака сприймається як процес установалення автономії [9, с. 118].

У відносинах молоді з батьками спостерігається певна тенденція. О.П. Грибок вважає, що юність – період емансипації та автономізації від дорослих, і розглядає три види емансипації:

- поведінкова емансипація – потреба та право молоді на самостійне вирішення особистих питань (наприклад, як проводити дозвілля);

- ціннісна емансипація – потреба та право молоді на наявність та відстоювання особистих поглядів, переконань, це право мати свої цінності;

- емоційна емансипація – потреба та право молодої людини мати свої емоційні взаємини та почуття, вибрані окремо від дорослих [13, с. 105].

Для юнаків важливо, щоб інші сприймали їх такими, якими вони себе вважають. Цілком очевидно, сучасні неформальні молодіжні течії є одним зі способів задоволення цієї потреби.

І.О. Корнієнко у спілкуванні юнаків з ровесниками спостерігає дві тенденції:

- 1) класичну – багато спілкування з одногрупниками, дружні відносини, орієнтація на інтимну дружбу, пошук взаєморозуміння;

- 2) видовищну – це спілкування безпредметне, беззмістовне за своєю сутністю, воно не має конкретної соціальної мети. Це спілкування молодих людей у натовпі (наприклад, на дискотеці). Цей вид спілкування передбачає де індивідуалізацію, зниження відповідальності за скоєні в натовпі вчинки [25, с. 109].

За даними Л.П. Василенко та М. В. Савчина, особливостями спілкування юнаків з однолітками є:

- а) розширення сфери спілкування. Молоді люди у юному віці починають активно виходити за межі сімейного оточення та освоюють нові соціальні середовища, такі як школа, коледж, клуби, спортивні команди тощо. Це дозволяє їм знайти нове оточення, з якими можуть спілкуватися та взаємодіяти. У розширенні сфери спілкування реалізується потреба переживати нові враження, отримувати новий досвід, відчувати себе у новій ролі, а також потреба у його вибірковості, самовиявленні і розумінні з боку інших. Задоволення цих проблем пов'язане з глибокими особистісними переживаннями.

- б) індивідуалізація (вибірковість) спілкування. У юному віці молоді люди починають усвідомлювати свої особисті інтереси, цінності та потреби. Це може призводити до формування вибірковості в спілкуванні, коли вони

активно вибирають осіб, з якими хочуть більше спілкуватися, на основі спільних інтересів, цінностей або характеру [43, с. 192].

Розглядаючи спілкування юнаків з друзями слід звернути увагу на таку яскраву особливість цього віку як дружба. Спілкування з однолітками настільки ж емоційне, як і захоплення. Спілкування пронизує все життя юнаків, накладаючи відбиток і на навчання, і на позанавчальні заняття, і на відносини з батьками. Провідною діяльністю в цей період стає інтимно-особистісне спілкування, а найбільш змістовне і глибоке спілкування можливе при дружніх відносинах.

Дружба юнаків є школою саморозкриття особистості, розуміння іншої людини. Її критеріями старшокласники вважають взаєморозуміння, взаємодопомогу, вірність і психологічну близькість. Особливо цінуючи дружбу з дорослими, вони більше потребують усе ж таки дружби з однолітками [43, с. 193].

І.С. Федух виявила, що спілкування з ровесниками позитивно впливає на психологічну і соціальну адаптацію юнацтва. Численні дослідження показали, що соціальна підтримка прямо пов'язана з благополуччям людини в житті і служить свого роду буфером, що пом'якшує наслідки стресів. Є всі підстави думати, що відносини з однолітками в юнацькі роки часто стають причиною сильних переживань [48, с. 75].

Центральним новоутворенням юності також є самовизначення не лише особистісне, а й професійне. І якщо раніше у виборі професії особи юного віку орієнтувались на престижність професії, її соціальну значущість, вимоги професії до особистості, принципи і норми взаємин, характерні для певного професійного кола, то сьогодні найбільш важливим фактором став матеріальний. Самовизначення пов'язане з орієнтацією на майбутнє, іншим сприйняттям часу, де сьогодення постійно співвідноситься із майбутнім, і оцінюється з перспективи майбутнього. Це нове усвідомлення часу позитивно впливає на формування особистості за наявності впевненості в собі, у своїх можливостях та силах.

У підсумку зауважимо, що юність – це період стабілізації особистості, вироблення системи стійких поглядів на світ і своє місце в ньому, особистісного й професійного самовизначення. Студентський вік є часом активного формування особистих цінностей. Молодь розмірковує про свої моральні принципи, етичні переконання та світогляд. Вони стикаються з різноманітністю цінностей у суспільстві та змушені визначати, що є важливим для них особисто.

1.3. Зміст та структура ціннісних орієнтацій особистості

Ціннісні орієнтації людини – це одне з основних структурних утворень зрілої особистості, саме в них сходяться її різні психологічні характеристики.

Ціннісні орієнтації особистості є «найважливішою характеристикою, оскільки визначають ставлення людини й особливості взаємодії з навколишнім світом, детермінують та регулюють поведінку людини. Дотримуючись власних ціннісних орієнтацій, людина шукає власне місце у світі, міркує над змістом та метою свого життя» [39, с. 89].

Незважаючи на різні підходи щодо розуміння природи ціннісних орієнтацій, усі дослідники визнають той факт, що особливості будови та змісту ціннісних орієнтацій особистості спричиняють її спрямованість й визначають позицію людини щодо тих чи інших явищ дійсності. Так само одноголосною є думка, що «ціннісні орієнтації відіграють визначальну роль у регуляції соціальної поведінки людини, включаючи диспозицію особистості, її установки та мотиви, інтереси і навіть «сенс життя» [21, с. 183].

Та як ціннісні орієнтації зазвичай визначаються як спрямованість особистості на цілі й засоби діяльності й, таким чином, виражають її ставлення до навколишнього світу, тобто, вони є елементом світогляду. Природно припустити, що формування їх, як цілісної психологічної структури, розпочинається в період між старшим підлітковим віком та початком юнацького віку. Про те, що саме в цей період (а не в більш

ранньому віці) формуються ціннісні орієнтації людини, свідчить, на переконання деяких дослідників, наявність головної умови їх формування – достатньо високий рівень рефлексії, наявність усвідомленого життєвого досвіду й довірливої поведінки.

В структурі ціннісних орієнтацій особистості звичайно виділяють три компоненти: пізнавальний, емоційний та поведінковий. Кожен з перелічених компонентів бере участь у формуванні особливостей ціннісних орієнтацій, але при цьому може мати й самостійне значення, як за змістом, так і за ступенем прояву. Крім того, суспільні явища, на основі яких формуються ціннісні орієнтації особистості, надзвичайно складні й різноманітні за змістом, а наше сприйняття вибіркове, а тому прагне охопити, в першу чергу, характерні й істотно цінні для нас властивості об'єкта [21, с. 183].

Формування ціннісних орієнтацій у структурі особистості відбувається поетапно і складається з кількох компонентів.

Світогляд – це система поглядів на об'єктивний світ та місце в ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності й до самої себе, а також обумовлені даними поглядами основні життєві позиції людей, їх ідеали, переконання, ціннісні орієнтації, принципи пізнання й діяльності. Світогляд – це система уявлень про загальні принципи і основи буття, життєва філософія, сума й підсумок всіх знань людини, погляд на світ у цілому. Світогляд – це не просто певна логічна система знань, це система переконань, що виражають ставлення індивіда до світу, його головні ціннісні орієнтації [44, с. 126].

Свідченням формування ціннісних орієнтацій у особистості є наявність достатньо високого рівня рефлексії.

Рефлексія – це критична переоцінка цінностей, найбільш загальним вираженням якої є питання людини про сенс життя, така переоцінка психологічно пов'язана із певною паузою, «вакуумом» у діяльності чи відносинах з іншими людьми. І саме тому, що ця проблема по своїй суті своїй практична, прийнятну відповідь на неї може дати тільки діяльність [44, с.

126].

Істотний вплив на діяльність здійснюють і ціннісні орієнтації, які виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності, і у цій своїй якості визначають головну мотивацію її поведінки. Тому ціннісні орієнтації вважаються найважливішою психічною характеристикою зрілої особистості.

Ціннісні орієнтації особистості можна вивчати шляхом розгляду їх психологічної сутності, причин їх виникнення, механізмів формування, а також розглядати як результат особистісного розвитку, що виникає внаслідок взаємодії суб'єктивних і об'єктивних детермінант цього розвитку. У першому випадку основним предметом дослідження стають психічні процеси, що призводять до формування у людини певної системи цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, тоді як у другому випадку увага акцентується на змісті цієї системи та її ієрархічній структурі, а також регуляторній функції, яку вона виконує в соціальній поведінці [1, с. 65].

Обидва підходи рівною мірою можуть бути використані при дослідженні вікових та індивідуальних особливостей формування особистості. І саме останнє найбільшою мірою може характеризувати готовність людини щодо знаходження нею свого місця у світі, для визначення своєї системи цінностей й ціннісних орієнтацій у системі ціннісних координат суспільства.

А.М. Шатохін зазначає, що у ході дослідження ціннісних орієнтацій необхідно враховувати два основних параметри: власне ступінь сформованості ціннісних орієнтацій і зміст ціннісних орієнтацій (їх спрямованість). Перший параметр відображає, наскільки конкретна цінність є чітко сформованою та важливою для особи. Він відображається в ступені усвідомленості і приділення уваги певній цінності. Людина може мати широкий спектр цінностей, але їх ступінь сформованості може варіюватися від слабої до сильної. Другий параметр (зміст ціннісних орієнтацій (їх спрямованість) відображає конкретні цінності, до яких людина найбільше прагне або визнає важливими. Зміст ціннісних орієнтацій може включати

такі аспекти, як матеріальний успіх, соціальна взаємодія, особисті розвиток, природа, справедливість, традиції тощо. Цей параметр допомагає виявити, які цінності є найбільш пріоритетними для особи та як вони впливають на її поведінку та вибір [52, с. 9].

Спрямованість ціннісних орієнтацій відображає насиченість та орієнтованість людини на певні цінності або ціннісні системи. Вона вказує на те, до яких цінностей людина найбільше прагне, які є для неї важливими та частково керують її поведінкою. Існує багато видів спрямованості ціннісних орієнтацій:

- антропоцентрична спрямованість: в цьому випадку людина акцентує свою увагу на цінностях, пов'язаних з людьми та взаємовідносинами з ними. Це можуть бути цінності, пов'язані зі співчуттям, допомогою іншим, взаєморозумінням, соціальною справедливістю тощо;

- матеріалістична спрямованість: в цьому випадку людина надає перевагу цінностям, пов'язаним з матеріальними благами та успіхом. Основними цінностями можуть бути багатство, статус, комфорт, розкіш тощо;

- естетична спрямованість: цей вид спрямованості пов'язаний з цінностями, пов'язаними зі сприйняттям краси та гармонії. Людина може визнавати цінності, пов'язані з мистецтвом, природою, музикою, літературою тощо;

- когнітивна спрямованість: в цьому випадку людина надає перевагу цінностям, пов'язаним зі знаннями, інтелектуальним розвитком та розумовою стимуляцією. Основними цінностями можуть бути навчання, розумовий розвиток, освіта, дослідницька діяльність тощо;

- релігійна спрямованість: цей вид спрямованості відображає перевагу цінностей, пов'язаних з релігійними переконаннями та духовними аспектами життя. Людина може надавати значення цінностям, пов'язаним з вірою, моральними нормами, духовним розвитком, духовною гармонією тощо;

- екологічна спрямованість: в цьому випадку людина надає перевагу

цінностям, пов'язаним з екологією та ставленням до природи. Основними цінностями можуть бути екологічна свідомість, сталість, екологічна відповідальність, збереження природних ресурсів тощо [37; 49].

Ці види спрямованості не є взаємовиключними, і людина може мати комбінацію різних спрямованостей в своїх ціннісних орієнтаціях.

За характером направленості виділяють наступні види спрямованості:

а) спрямованість на себе: цей вид спрямованості відображає, що людина надає перевагу своїм власним інтересам, потребам та досягненням. Основними цінностями можуть бути самоудосконалення, особистий успіх, самовираження, індивідуальна свобода тощо;

б) спрямованість на взаємини: цей вид спрямованості відображає, що людина надає перевагу взаємодії з іншими людьми та встановленню гармонійних відносин. Основними цінностями можуть бути дружба, взаєморозуміння, справедливість, соціальна взаємодія, співчуття, колективність тощо;

в) спрямованість на завдання: цей вид спрямованості відображає, що людина надає перевагу досягненню конкретних цілей, виконанню завдань та результативності. Основними цінностями можуть бути продуктивність, ефективність, виконання обов'язків, впевненість у своїх здібностях тощо [31, с. 147].

Значення та пріоритетність цих орієнтацій можуть варіюватися в залежності від особистості та контексту.

Таким чином, ціннісні орієнтації являє собою цілісне структурне складне, особистісне утворення, що характеризується певними закономірностями взаємодії всіх його психічних компонентів. При цьому кожен з компонентів може мати самостійне значення в процесі формування ціннісного ставлення особистості.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Опис програми емпіричного дослідження

Розпочинаючи емпіричне дослідження, ми виходили з того, що ціннісні орієнтації молоді під час війни будуть іншими, не такими, як за мирного життя.

Завдання емпіричного дослідження полягають у наступному:

- 1) сформулювати вибірку для дослідження;
- 2) підібрати методологічний інструментарій для дослідження;
- 3) визначити ціннісні орієнтації студентської молоді в умовах війни за підібраним методологічним інструментарієм.

На основі вищевикладених завдань виведемо гіпотезу емпіричного дослідження. Вона полягає у наступному: на сьогоднішній день ціннісні орієнтації сучасної молоді змінилися під впливом війни і спрямовані на власну індивідуалізацію.

Етапи проведення емпіричного дослідження:

1. Підготовчий – аналіз наукової літератури за тематикою ціннісних орієнтацій молоді загалом та в умовах надзвичайних ситуацій (війни); підбір опитувальників та методик для здійснення емпіричного дослідження; формування вибірки.

2. Основний – безпосереднє опитування вибірки за обраними опитувальниками та методиками, обробка та аналіз отриманих первинних даних.

3. Завершальний – інтерпретація даних, математичний аналіз результатів, формування висновків.

Для діагностичного дослідження нами було сформовано вибірку – це 60 студентів (генеральна сукупність) обох статей. Вибірка включала студентів віком від 17 до 28 років, які навчалися на I-V курсах університету.

Базою дослідження став Київський національний університету імені Тараса Шевченка. Збір даних проводився у офлайн-форматі: кожен студент отримував бланки для заповнення, а потім віддавав їх досліднику.

Детальніше вибірка представлена на рисунках 2.1. – 2.9.

Диференціація студентської молоді за віком наведена на рис. 2.1.

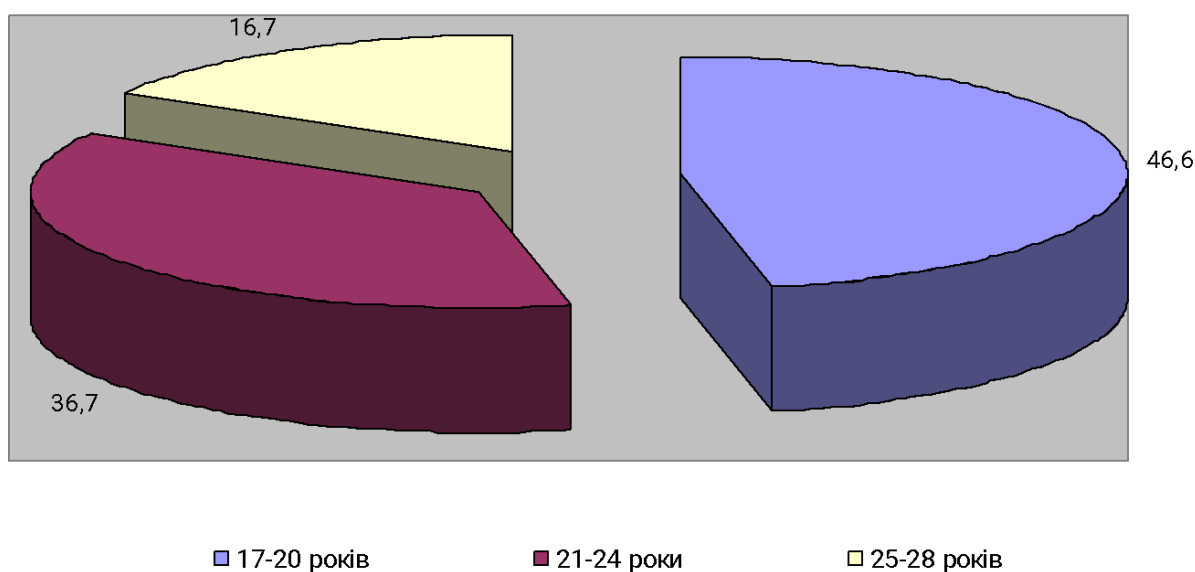

Рис. 2.1. Розподіл студентської молоді за віком, %

Таким чином, з рисунку видно, що найбільше у вибірці переважає студентів людей віком 17-20 років – 46,6%; студентів віком 21-24 роки у вибірці – 36,7%; студентів віком 25-28 років найменше – 16,7%.

Диференціація студентської молоді за курсами навчання в університеті наведена на рис. 2.2.

Так, з рисунку видно, що найбільше у вибірці переважає студентів IV курсу – 26,7%; студентів III курсу – 23,3%; студентів I курсу – 20%; студентів II курсу – 16,7%; студентів V курсу – 13,3%.

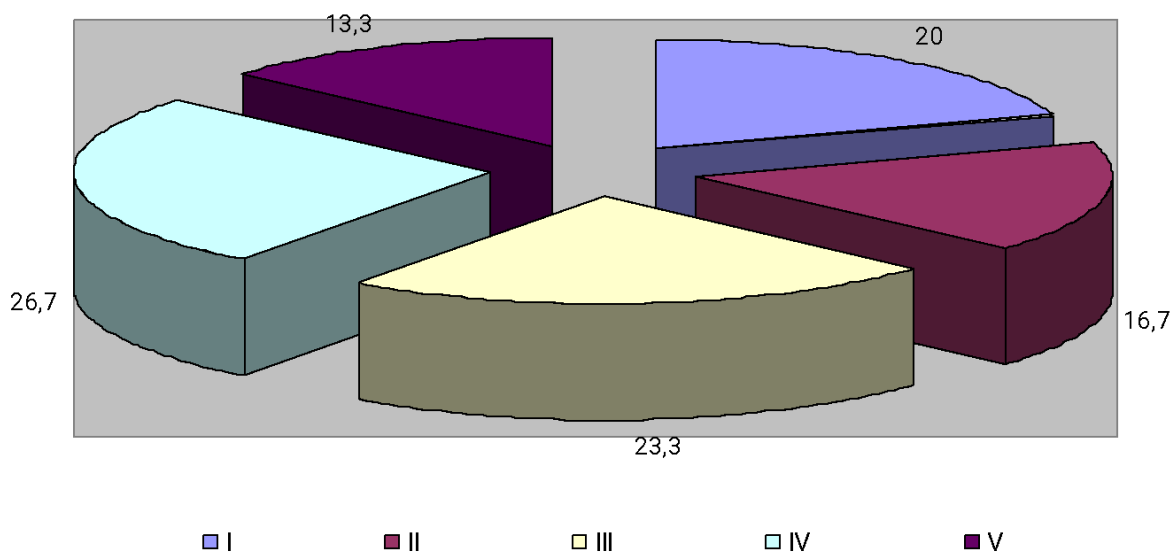

Рис. 2.2. Розподіл студентської молоді за курсами навчання в університеті , %

Диференціація студентської молоді за сімейним станом наведена на рис. 2.3.

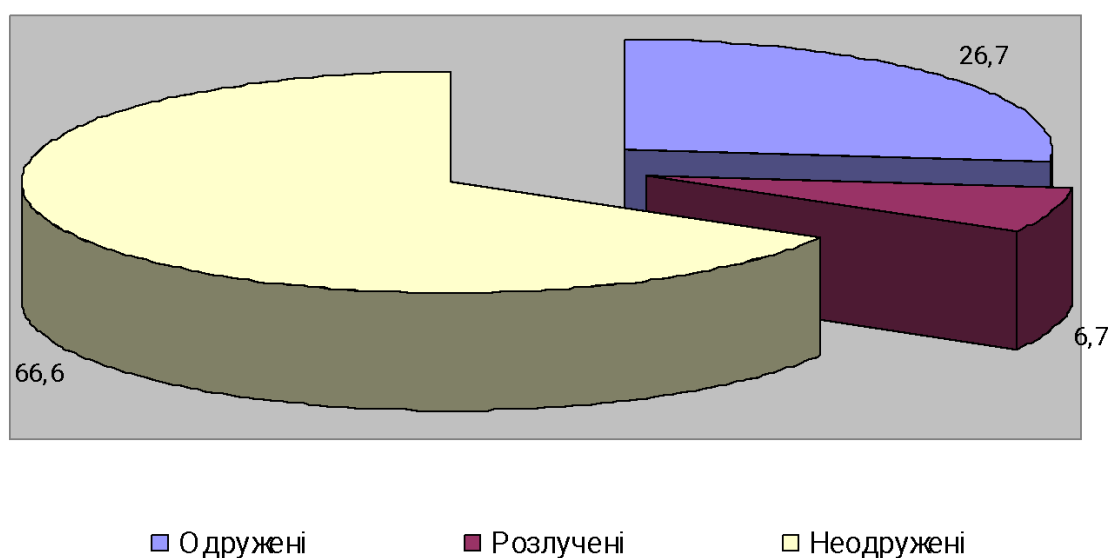

Рис. 2.3. Диференціація студентської молоді за сімейним станом, %

Так, з рис. 2.3 ми бачимо, що у вибірці найбільше неодружених студентів – 66,6%; розлучених студентів мало – 6,7%; одружених студентів – 26,7%.

Диференціація студентської молоді за наявністю дітей наведена на рис. 2.4.

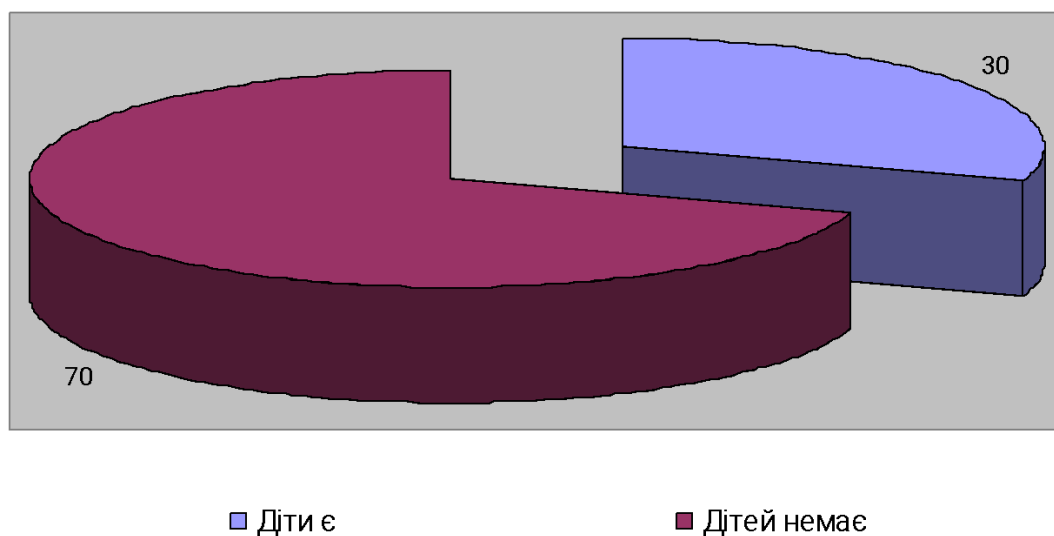

Рис. 2.4. Диференціація студентської молоді за наявністю дітей, %

Так, з рис. 2.4 ми бачимо, що 30% студентів мають уже дітей, а 70% іще не мають.

Отже, обрана для дослідження вибірка досить різномісна і буде цікаво отримати результати щодо її ціннісних орієнтацій.

2.2. Огляд методології емпіричного дослідження

Наразі інструментарій дослідження психологічних особливостей ціннісних орієнтацій особистості є досить широким. Щодо обраної нами методології дослідження, то з метою вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді під час війни, нами було використано наступні методи:

1. Спостереження. Спостереження у науці представлено у двох основних формах – як самоспостереження або інтроспекція та зовнішнє або об'єктивне спостереження. Під спостереженням розуміють метод вивчення психічних особливостей індивідів на основі фіксації проявів їх поведінки. Як науковий метод спостереження використовується з кінця XIX ст.

2. *Бесіда.* Це метод, коли дослідник взаємодіє з учасниками дослідження шляхом розмови, питань та обміну думками. З усіма студентами була проведена бесіда щодо конфіденційності їх особистих даних та отриманих нами результатів у ході опитування.

3. *Тестування.* Це метод, коли учасникам дослідження задаються конкретні питання або завдання з метою отримати конкретні відповіді або оцінки. Суттєвою особливістю тестування є опосередкований характер взаємодії між дослідником та досліджуваним. Тестування – це метод діагностики, провідним організаційним моментом якого є застосування стандартизованих запитань, коли всі учасники отримують однаковий набір питань або завдань.

Для здійснення тестування студентської молоді ми обрали наступні методики:

1) *тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтєва* – представляє собою адаптовану версію тесту «Мета в житті» Дж. Крамбо та Л. Махоліка, націлений на оцінку наявності або відсутності смислу життя у досліджуваних осіб.

Шкали тесту розглядаються як складові смислу життя особистості. При цьому вони розподіляються на дві групи:

- до складу першої групи відносяться саме смисложиттєві орієнтації: цілі в житті, насиченість життя й задоволеність самореалізацією. Ці три категорії співвідносяться із метою (майбутнім), процесом (теперішнім) та результатом (минулим);

- другу групу складають шкали, що характеризують внутрішній локус контролю, з яким осмисленість життя тісно взаємопов'язана, при чому одна шкала (локус контролю – життя) характеризує загальне переконання в тому, що контроль можливий, а друга шкала (локус контролю – Я) – відображає віру у власну здатність здійснювати такий контроль.

Повний опис методики і особливості інтерпретації результатів

представлені у додатку А.

2) *методика дослідження ціннісних орієнтацій М. Рокича* – базується на прямому ранжуванні списків цінностей. Списки складено відповідно до двох класів цінностей, які містять:

- 1) конкретні цілі, яких треба досягти – цінності-цілі;
- 2) конкретні якості особистості, які слід використати для досягнення цілей (цінності-засоби).

Згідно з визначенням М. Рокича, розбіжності між термінальними та інструментальними цінностями можна пояснити таким чином:

Термінальні цінності - це кінцеві, бажані стани або ставлення, які людина прагне досягти або зберегти в своєму житті. Вони є самодостатніми і мають цінність самі по собі, незалежно від того, чи призводять вони до досягнення якихось інших цілей. Прикладами термінальних цінностей можуть бути щастя, свобода, мир, справедливість, здоров'я, любов і т.д. Термінальні цінності відображають глибокі потреби і прагнення людини.

Інструментальні цінності - це засоби, засоби досягнення термінальних цінностей. Вони служать як інструменти або засоби для досягнення певних цілей або задоволення потреб. Інструментальні цінності можуть включати наполегливість, трудову дисципліну, толерантність, творчість, комунікативність тощо. Вони допомагають людині впоратися з викликами та завданнями, що стоять перед нею, і сприяють досягненню бажаних термінальних цінностей.

Отже, розбіжності між термінальними та інструментальними цінностями полягають у тому, що термінальні цінності є самодостатніми і мають цінність у самих собі, тоді як інструментальні цінності є засобами для досягнення термінальних цінностей.

Пропонована методика дозволяє виявити особливості спрямованості особистості та її характерологічні риси. Саме це, за допомогою побудованої ієрархії цінностей, дозволить судити про особистісні особливості

досліджуваних. Перевагою методики є її універсальність, економічність у проведенні та обробці результатів, а також гнучкість – можливість змінювати як стимульний матеріал, так і інструкції. При аналізі результатів необхідно звернути увагу на групування цінностей у конкретні блоки в ієрархії.

Повний опис методики і особливості інтерпретації результатів відображені у додатку Б.

3) *методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері (за авторства Ф.О. Потьомкіної, у інтерпретації М. Варбан).*

Первісно методика була розроблена для з'ясування мотиваційних установок персоналу організацій та підприємств та їх відданості своїй справі. У подальшому вона була модифікована для опитування як школярів, так і студентів.

Методика складається з 80 запитань, що дають відповіді на одне змістовне запитання «Що для мене важливо в житті?». Перша частина – 40 питань – показує, що важливіше для людини: альтруїзм або егоїзм, процес або результат.

Так, якщо людина має установку на процес, то у роботі або іншій діяльності їй важливо, щоб саме заняття було цікавим. Над досягненням мети вона відносно мало замислюється. Коли ж для неї процес стає нецікавим, вона може і зовсім покинути це заняття, не замислюючись про наслідки. Однак людині з такою установкою легше впоратися із завданням, де важливим є сам процес, наприклад, гра в театрі. Якщо людина має орієнтацію на результат, то вона прагне досягнути результату у своїй діяльності всупереч усьому – суєті, перешкодам, невдачам... Вона може входити до числа найбільш надійних співробітників в організації. в той же час, за своїм прагненням до досягнення результату вона може забути про усе інше, наприклад, комусь ненавмисно нашкодити або просто зробити справу швидко, але неякісно.

Щодо орієнтації на альтруїзм, то така людина має установку на те, щоб діяти на користь іншим і часто на шкоду собі (і справі). Загалом альтруїст може бути надзвичайно корисним для оточуючих і при цьому почувати себе від цього щасливим поза залежністю від особистого положення. Традиційно ця установка вважається цінною, однак альтруїст може бути досить небезпечним для себе й оточуючих, коли починає самовіддано заганяти інших у щастя. Людина, орієнтована на егоїзм, зосереджена в основному на своїх особистих інтересах. Це не обов'язково означає, що її інтереси зводяться до матеріальної вигоди – просто при прийнятті рішень вона досить серйозно враховує те, як їхні наслідки відіб'ються на ній особисто. Мати таку установку можуть як злісний злодій і скнара, так і просто цілком моральна й добра людина, яка дотримується розумного егоїзму.

Друга частина методики також включає також 40 запитань, і спрямована на оцінку значимості свободи або влади, праці або грошей.

Так, людина, орієнтована на працю, увесь свій час використовує для того, щоб щось зробити, витрачаючи на це і свої вихідні, і відпустку. Праця сам по собі приносить їй радість і задоволення. На відміну від установки на процес, тут людині важливо відчувати, що вона не просто зайнята, а саме працює. При цьому те, наскільки ця праця насправді результативна, має невелике значення, але важливо, наскільки вона схвалювана керівництвом або суспільством. У свою чергу, провідною цінністю для людей із орієнтацією на гроші є прагнення до збільшення свого добробуту. Коли в такої людини грошей немає, вона думає в основному про те, як їх дістати, а коли вони є – як їх не втратити й збільшити. Гроші для неї мають цінність самі по собі, а не тільки як засіб придбання чого-небудь.

Орієнтація на свободу може мати для людини також найбільшу цінність. Вона не терпить ніяких обмежень і готова йти на жертви заради відстоювання своєї незалежності (іноді від уявної небезпеки). Людина з орієнтацією на владу хоче відчувати контроль над іншими людьми й готова на багато чого заради цього. Вона може виявитися в результаті тираном, але

може стати і непоганим керівником чи організатором. Для людей з подібною орієнтацією провідною цінністю є вплив на інших, на суспільство.

Слід ще відзначити, що людина з будь-якою установкою (точніше з набором установок, досить рідко лише одна установка виявляється повністю домінуючою) може знайти як своє цілком корисне місце в суспільстві, так і свій спосіб зруйнувати все навколо себе. Повний опис методики та особливості інтерпретації результатів наведені у додатку В.

4) *методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса.* Опитувальник методики складається з 30 пунктів. Учасникам дослідження потрібно обрати найбільш прийнятний варіант, який найкраще відповідає їхнім цінностям та переконанням, а потім обрати найменш прийнятний варіант, який найменше відповідає їхнім цінностям. Кожен пункт відображає певний аспект спрямованості, і вибір найбільш та найменш прийнятних варіантів вказує на особистісні пріоритети учасника.

За допомогою методики виявляються наступні спрямованості:

- спрямованість на себе;
- спрямованість на спілкування;
- спрямованість на справу.

Після заповнення опитувальника проводиться аналіз відповідей з метою визначення типології спрямованості особистості. Результати методики надають уявлення про пріоритети, цінності та життєві орієнтації особистості, допомагають краще розуміти її спрямованість та мотивацію. Повний опис методики та особливості інтерпретації результатів наведені у додатку Г.

3. *Методи математичної обробки результатів дослідження.* Результати, отримані у ході дослідження, піддавалися кількісному обрахунку.

Все це дає підстави стверджувати, що лише за наявності відповідного діагностичного інструментарію можна не лише визначити особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді під час війни, а й розробити рекомендації щодо перебудови їх установок та зміни ціннісних орієнтацій.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій студентів

Цікавим для нас стало вивчення особливостей смисложиттєвих орієнтацій студентів у сучасних умовах. Для реалізації поставленого завдання нами було використано методику Д.О. Леонтьєва «Смисложиттєві орієнтації», що дозволяє оцінити наявність або відсутність смислу життя у опитуваних осіб.

Отримані нами результати наступні – рис. 3.1-3.5.

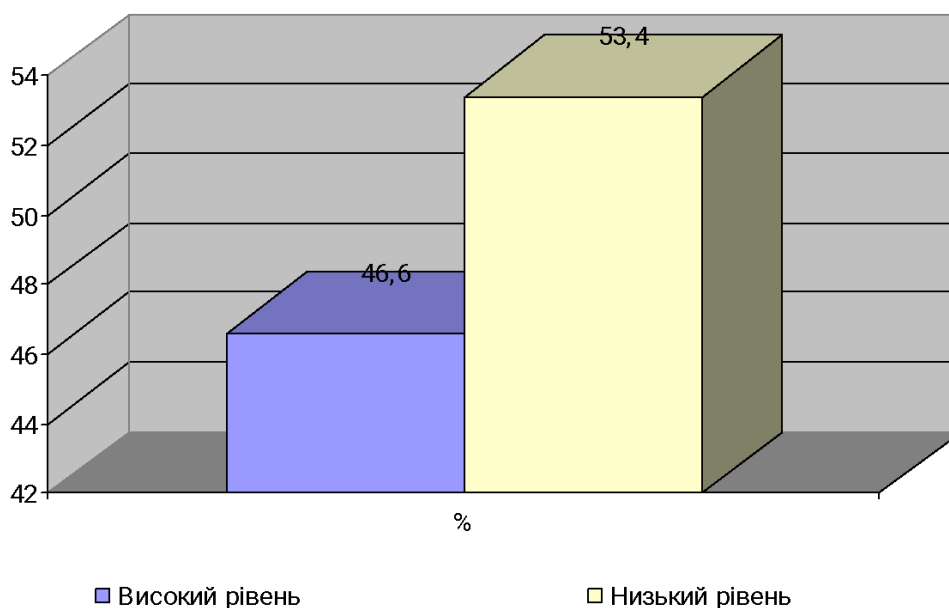

Рис. 3.1. Розподіл студентів за субшкалою «Цілі в житті»,%

Так, високий рівень за субшкалою «Цілі в житті» продемонстрували лише 46,6% студентів. У 53,4% студентів констатовано низький рівень. Ледь менше половини студентів мають цілі у житті, більша половина їх наразі немає.

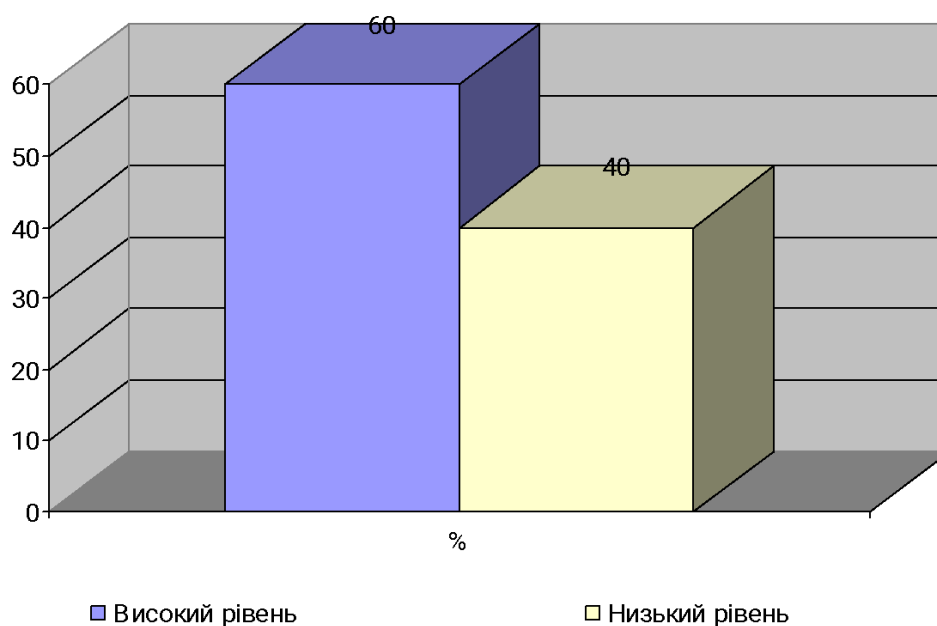

Рис. 3.2. Розподіл студентів за субшкалою «Процес життя...», %

Отже, високий рівень за субшкалою «Процес життя...» продемонстрували 60% студентів. У 40% студентів констатовано низький рівень. Відзначимо, що більшість студентів мають прагнення отримувати задоволення від життя тут і зараз.

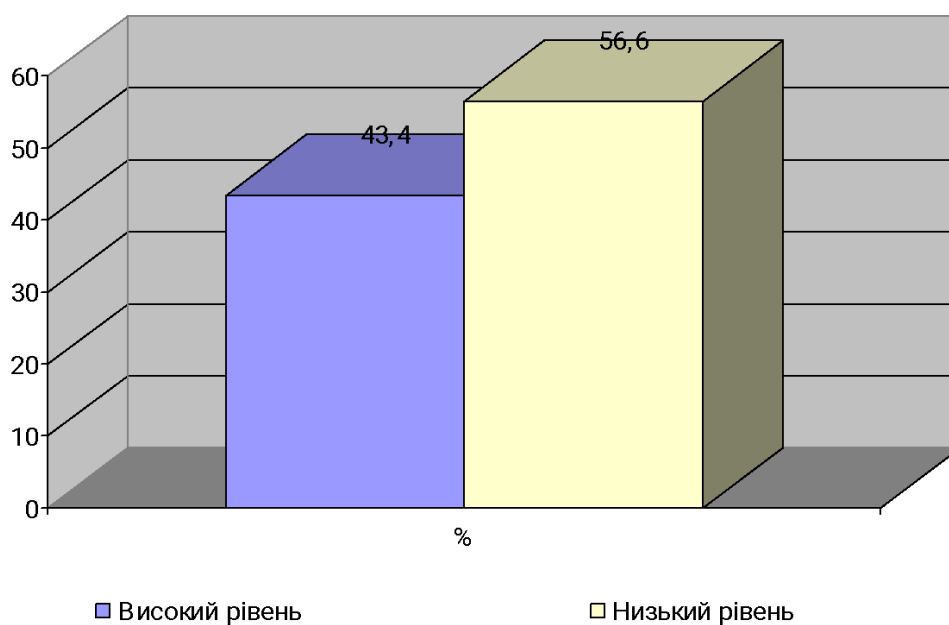

Рис. 3.3. Розподіл студентів за субшкалою «Результат життя...», %

Так, високий рівень за субшкалою «Результат життя...» продемонстрували 43,4% студентів. У 56,6% студентів констатовано низький рівень. В принципі це і зрозуміло, адже молодь цієї вікової групи іще не прожила достатньо великий відрізок життя, щоб оцінювати його результати.

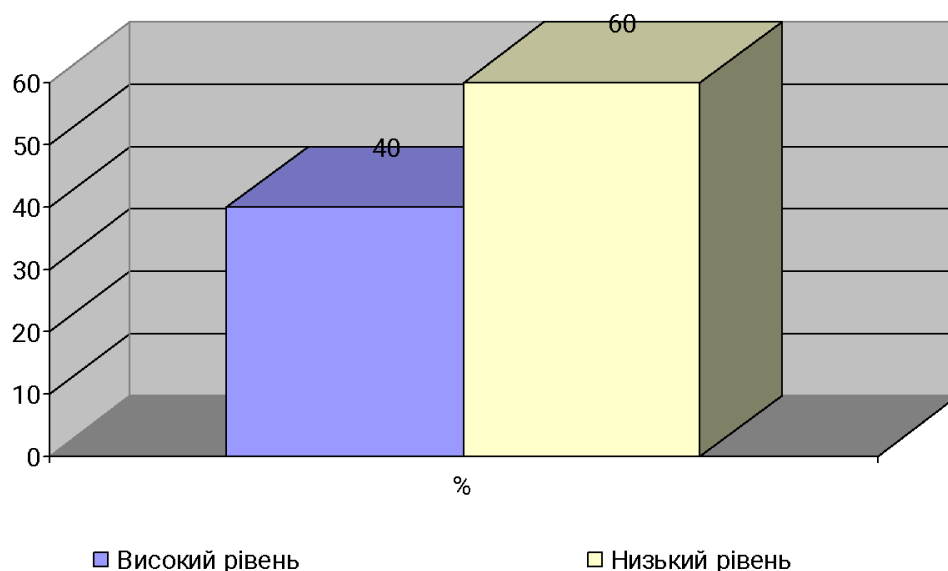

Рис. 3.4. Розподіл студентів за субшкалою «Локус контролю – Я», %

Тобто, високий рівень за субшкалою «Локус контролю – Я» продемонстрували 40% студентів. У 60% студентів констатовано низький рівень. Загалом більше половини студентів екстернально орієнтовані.

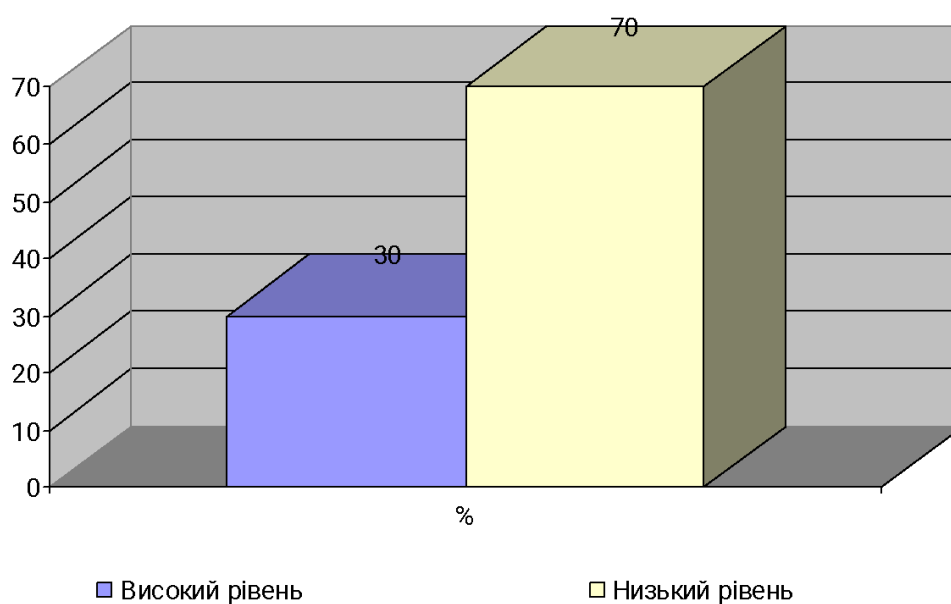

Рис. 3.5. Розподіл студентів за субшкалою «Локус контролю – життя», %

Отже, високий рівень за субшкалою «Локус контролю – життя» продемонстрували 30% студентів. У 70% студентів констатовано низький рівень.

Стосовно виразності загального показника осмисленості життя у студентів, то результати представлено на рис. 3.6.

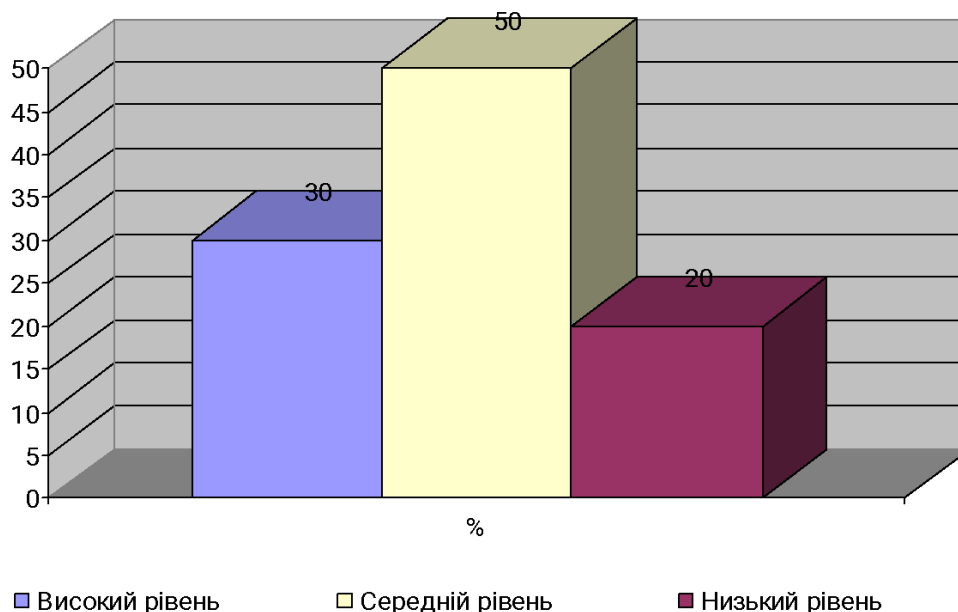

Рис. 3.6. Рівень загального показника осмисленості життя студентів, %

Тобто, лише 30% студентів мають високий рівень осмисленості життя. 50% студентів мають середній рівень осмисленості життя, і 20% студентів мають низький рівень осмисленості життя. Отже, більшість студентів іще не має чіткого розуміння сенсу свого життя.

3.2. Результати дослідження ціннісних орієнтацій студентів

З метою вивчення особливостей ціннісних орієнтацій студентів нами було використано відповідну методику за авторства М. Рокича. Ця методика припускає здійснення прямого ранжування переліку цінностей, і це

дозволило нам побудувати ієрархію життєвих цінностей студентів (див. табл. 3.1-3.2).

Таблиця 3.1

Рангова структура термінальних цінностей студентів

<i>Ранг</i>	<i>Термінальні цінності</i>
1	Стабільне становище у країні
2	Активна життєдіяльність
3	Здоров'я
4	Цікава робота
5	Матеріально забезпечене життя
6	Любов
7	Вірні друзі
8	Життєва мудрість
9	Суспільне визнання
10	Пізнання
11	Продуктивне життя
12	Краса природи та мистецтва
13	Творчість, саморозвиток
14	Задоволення, розваги
15	Воля, незалежність
16	Сімейне життя
17	Впевненість в собі
18	Рівність між людьми

Отже, першу сходинку в рейтингу термінальних цінностей студентів займає така цінність стабільне становище в країні, що пов'язано з тими подіями, які відбуваються в Україні.

Далі у рейтингу – активна життєдіяльність, здоров'я, цікава робота та матеріально забезпечене життя. Вони можуть характеризувати позицію активної особистості, націленої на підкорення світу. Далі – любов, наявність вірних друзів та життєва мудрість. Наступні сходинки відведені пізнанню та суспільному визнанню. Ці цінності можна відмітити як взаємопов'язані або

сказати, що все ж таки пізнання, освіченість та загальний рівень культури особистості сприятиме її суспільному визнанню.

Продуктивне життя, творчість та саморозвиток, задоволення, розваги лише доповнюють та підкріплюють зазначену спрямованість досліджуваних студентів.

Таблиця 3.2

Рангова структура інструментальних цінностей студентів

<i>Ранг</i>	<i>Інструментальні цінності</i>
1	Акуратність
2	Вихованість
3	Відповідальність
4	Життєрадісність
5	Дисциплінованість
6	Раціоналізм
7	Освіченість
8	Самоконтроль
9	Високі вимоги
10	Незалежність
11	Неприйняття недоліків
12	Сміливість
13	Тверда воля
14	Терпимість до думок інших
15	Чесність
16	Ефективність у діяльності
17	Чуйність
18	Широта поглядів

Відносно ієрархії інструментальних цінностей студентів, то можна відзначити, що головними цінностями-засобами є акуратність, вихованість, відповідальність, дисциплінованість, раціоналізм та самоконтроль. Ці якості в сукупності можуть виступати гарантом ефективного вирішення будь-якої справи. Саме вони необхідні сучасній людині.

Наступними за виразністю цінностями-засобами є високі вимоги як до себе, так і до оточуючих, незалежність та неприйняття недоліків. Узагальнюючи перераховані цінності, можна припустити, що вони можуть сприйматись студентами як умова успішності людини майже у всіх сферах життєдіяльності.

3.3. Результати дослідження соціально-психологічних установок студентів в мотиваційно-потребовій сфері

Цікавим для нас стало вивчення особливостей соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері. Для цього нами була використана відповідна методика. Отримані результати представлено на рис. 3.7-3.16.

Спершу розглянемо ступінь виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «альтруїзм – егоїзм» та «процес – результат».

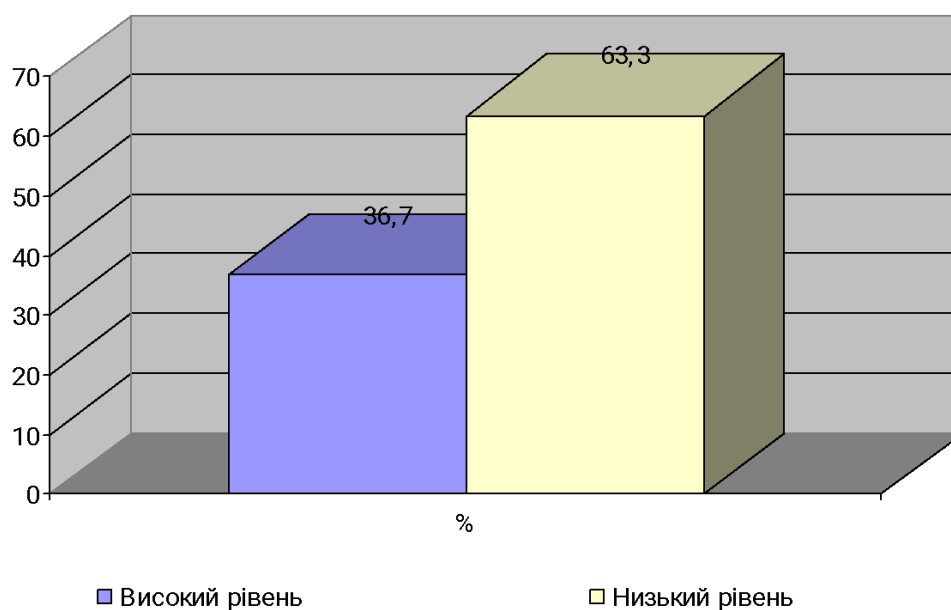

Рис. 3.7. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на процес», %

Отже, високий рівень за установкою «Орієнтація на процес» продемонстрували лише 36,7% студентів. У 63,3% студентів констатовано низький рівень. Загалом студенти не мають процесуальної спрямованості і яскраво вираженого інтересу до справи, а більш націлені на результат.

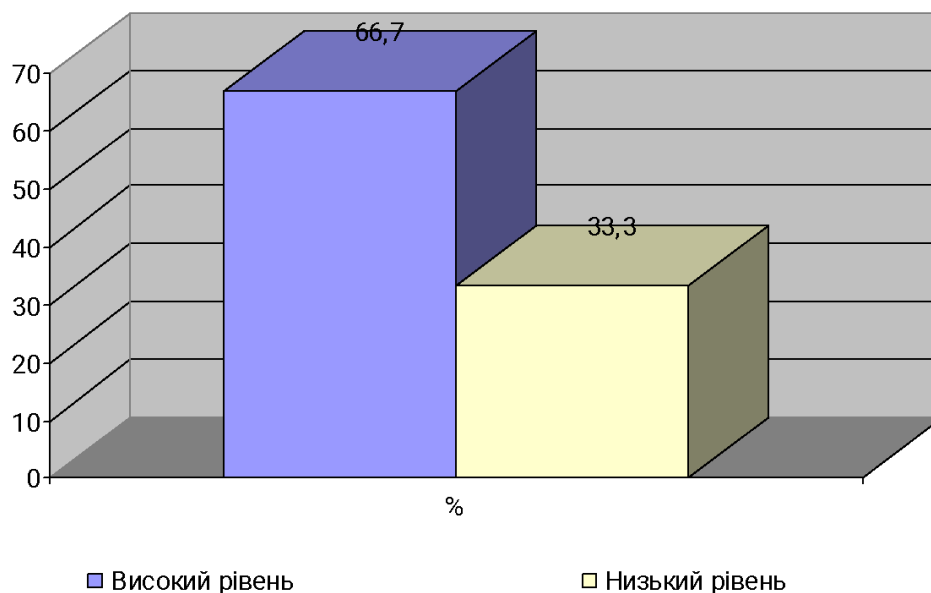

Рис. 3.8. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на результат», %

Так, високий рівень за установкою «Орієнтація на результат» продемонстрували 66,7% студентів. У 33,3 % студентів констатовано низький рівень. Ці дані підтверджують попередньо отриманий результат.

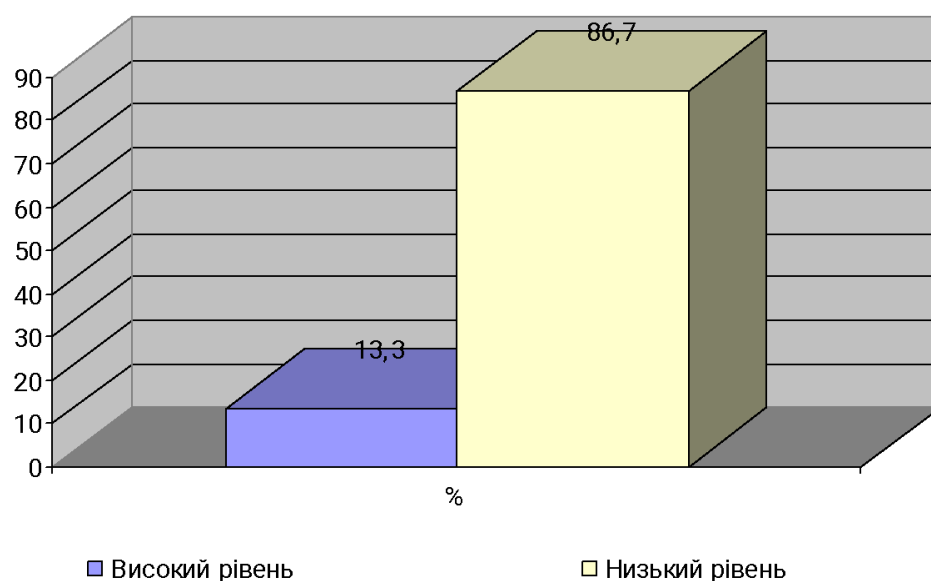

Рис. 3.9. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на альтруїзм», %

Отже, високий рівень за установкою «Орієнтація на альтруїзм» продемонстрували 13,3% студентів. У 86,7% студентів констатовано низький рівень. Загалом більшість студентів не орієнтуються на альтруїстичні цінності.

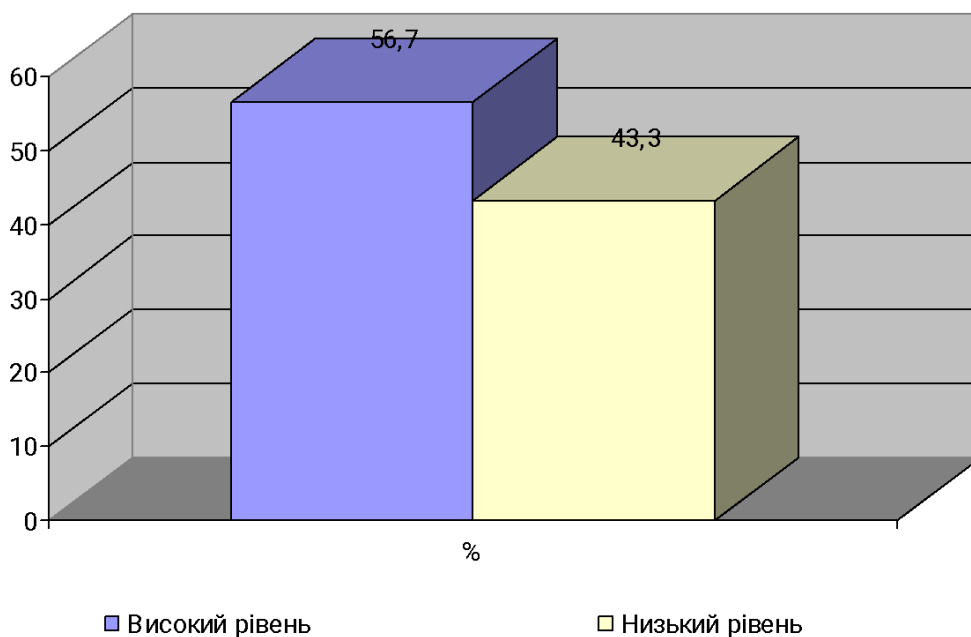

Рис. 3.10. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на егоїзм», %

Тобто, високий рівень за установкою «Орієнтація на егоїзм» продемонстрували 56,7% студентів. У 43,3% студентів осіб констатовано низький рівень. Можемо відзначити, більше половини студентів орієнтовані на себе, на свої потреби, цілі і тому показали високий рівень егоїзму.

Загальний результат за показником виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «альтруїзм – егоїзм» та «процес – результат» наведено на рис. 3.11.

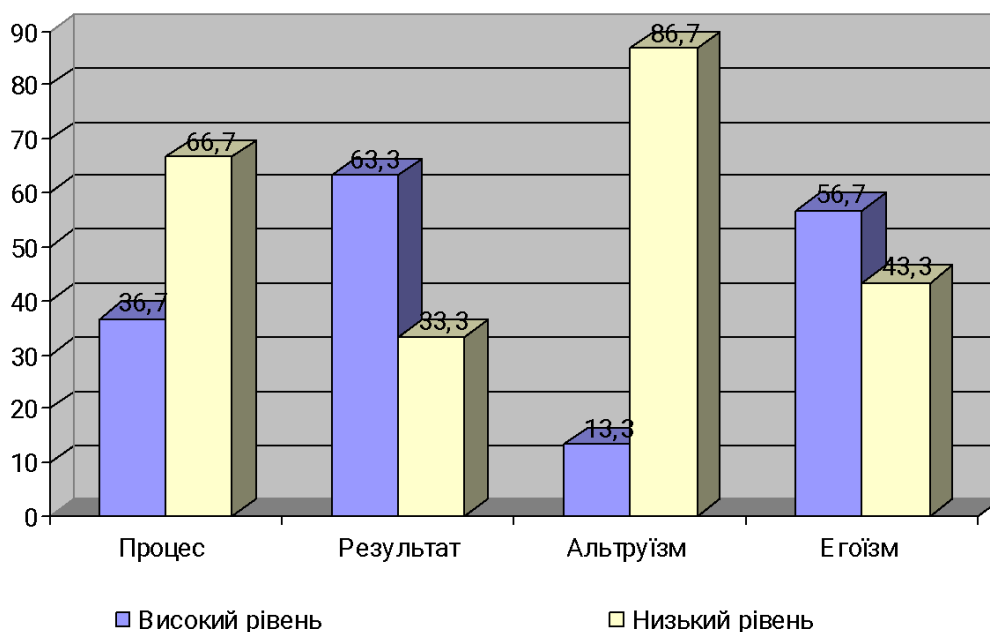

Рис. 3.11. Загальний результат за показником виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «альтруїзм – егоїзм» та «процес – результат», %

Таким чином, більша половина студентів (63,3%) націлена на результат, а не на процес (36,7%). Крім того, майже 90% студентів не мають альтруїстичних установок і спрямовані тільки на себе.

Далі ми здійснимо аналіз ступеня виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «свобода – влада» та «праця – гроші».

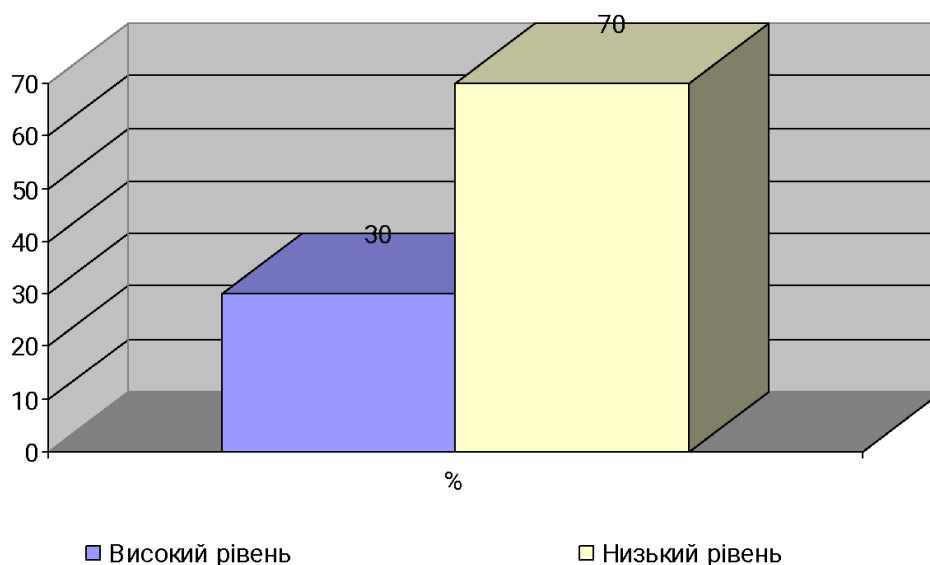

Рис. 3.12. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на працю», %

Отже, високий рівень за установкою «Орієнтація на працю» продемонстрували 30% студентів. У 70% студентів констатовано низький рівень. Більшість студентів не орієнтуються на працю і не присвячують їй увесь свій час. Процес праці не приносить їм великої радості й задоволення.

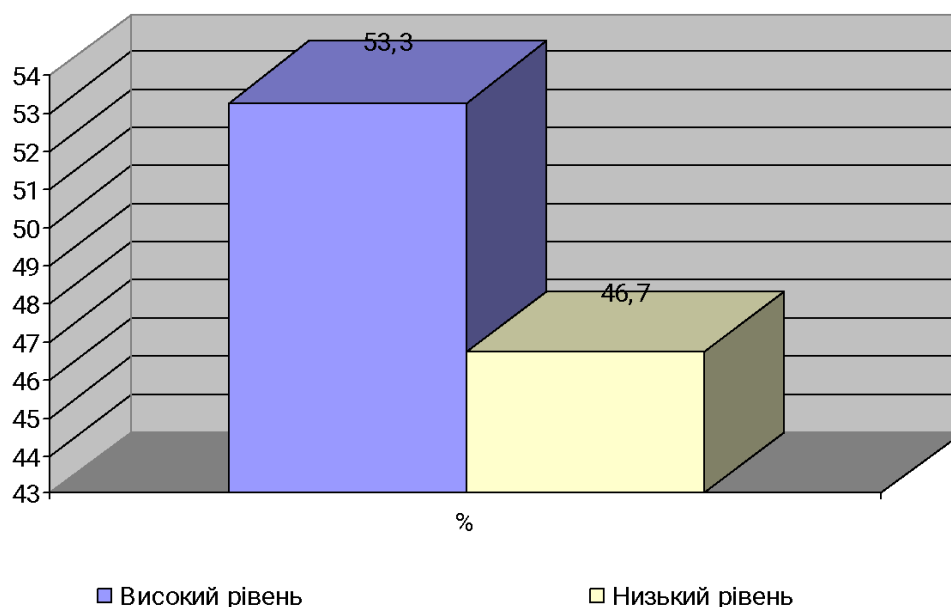

Рис. 3.13. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на свободу», %

Так, високий рівень за установкою «Орієнтація на свободу» продемонстрували 53,3% студентів. У 46,7% студентів констатовано низький рівень. Більшість студентів прагнуть відстоювати свою свободу і незалежність, особливо від дорослих.

З рис. 3.14. видно, що високий рівень за установкою «Орієнтація на владу» притаманний 63,3% студентів. У 36,7% студентів констатовано низький рівень. Більшість студентів прагнуть мати владу, тому що вона є ресурсом для досягнення власних цілей.

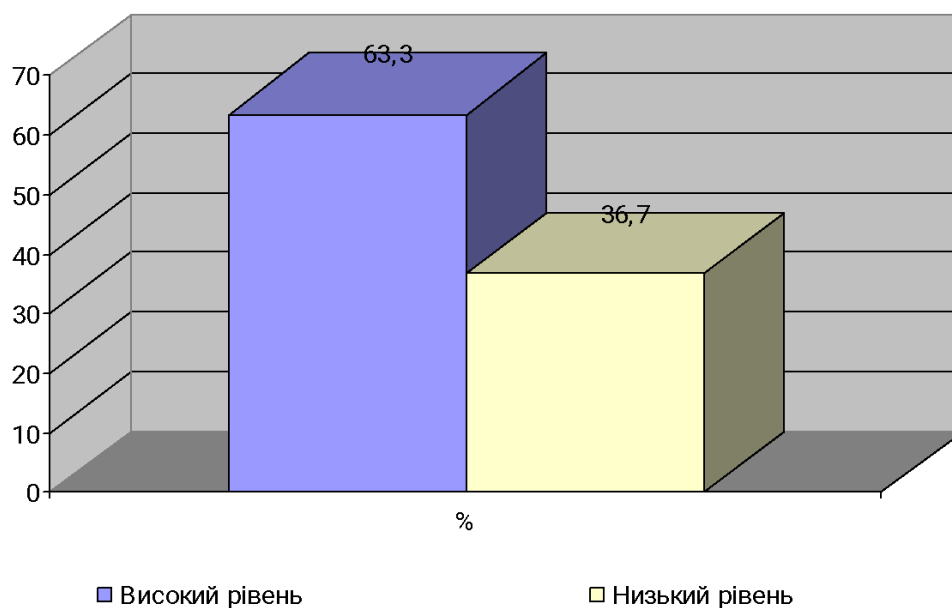

Рис. 3.14. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на владу», %

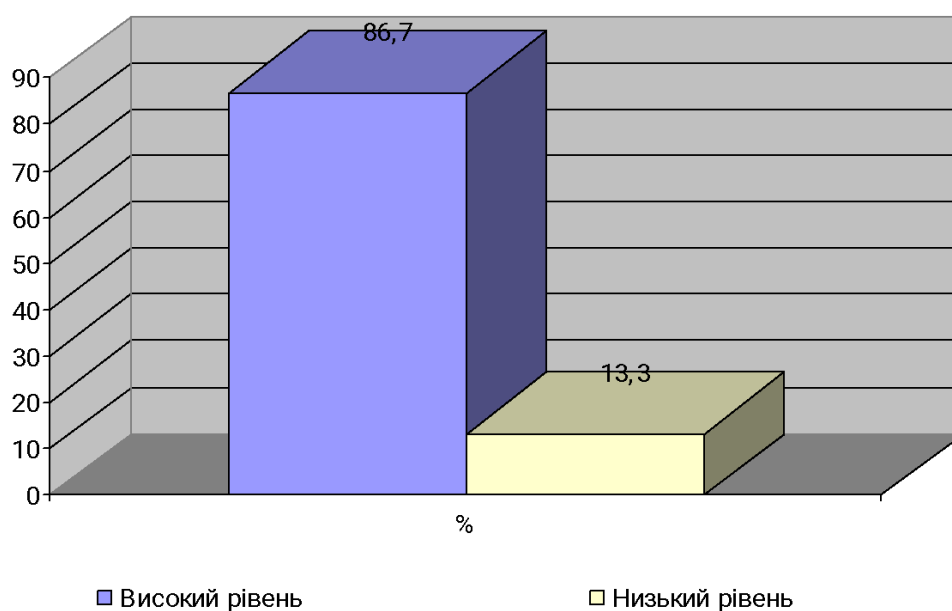

Рис. 3.15. Розподіл студентів за установкою «Орієнтація на гроші», %

Так, високий рівень за установкою «Орієнтація на гроші» притаманний 86,7% студентів. У 13,3% студентів констатовано низький рівень. Більшість студентів прагнуть мати гроші, тому що вони також є важливим ресурсом для досягнення власних цілей.

Загальний результат за показником виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «свобода – влада» та «праця – гроші» наведено на рис. 3.16.

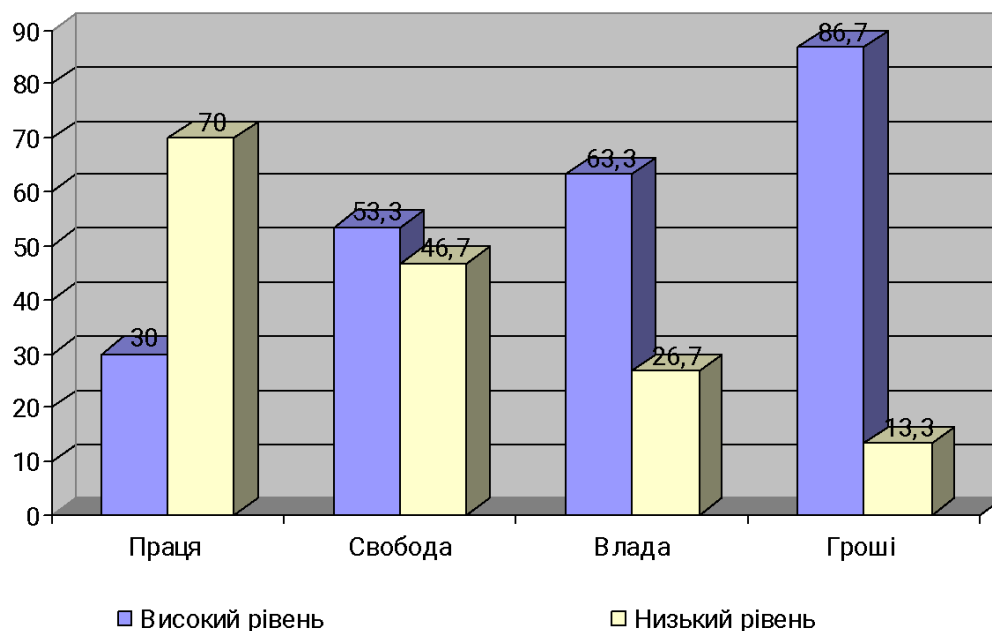

Рис. 3.16. Загальний результат за показником виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «свобода – влада» та «праця – гроші», %

Таким чином, більша половина студентів (70%) не націлена на працю, однак націлена на гроші – 86,7%. Крім того, більше половини студентів мають установку на владу (63,3%) та на свободу (53,3%).

Підсумовуючи отримані результати, відзначимо, що у системі ціннісних орієнтацій студентів переважають такі соціально-психологічні установки як результативність, спрямованість на себе (егоїзм), гроші, влада та свобода.

3.4. Результати дослідження спрямованості особистості

Вивчення спрямованості особистості ми здійснювали за допомогою методики Б. Басса, яка дозволяє виявити, до чого людина дійсно прагне, що для неї є найважливішим, цінним.

Отримані нами результати наступні – рис. 3.17-3.19.

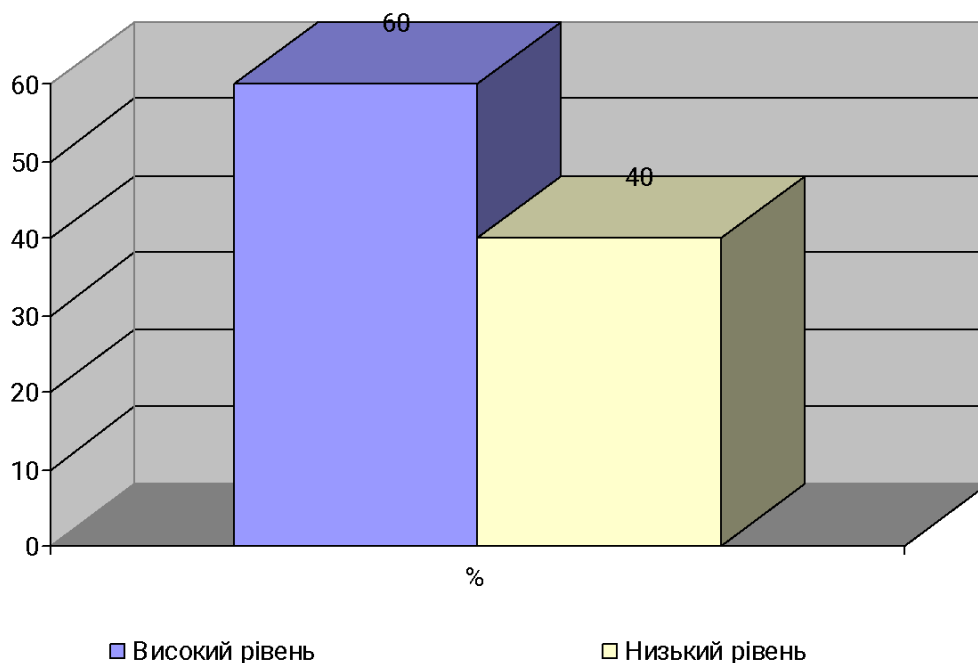

Рис. 3.17. Розподіл студентів за «Спрямованістю на себе»,%

Так, високий рівень Спрямованості нас себе продемонстрували 60% студентів. У 40% студентів констатовано низький рівень. Тобто, більшість студентів спрямовані на себе, на реалізацію себе, на свої інтереси і потреби.

Результати за «Спрямованістю на спілкування» наведено на рис. 3.18. З нього видно, що високий рівень за «Спрямованістю на спілкування» продемонстрували 50% студентів. Такий же відсоток – 50% студентів – показали низький рівень.

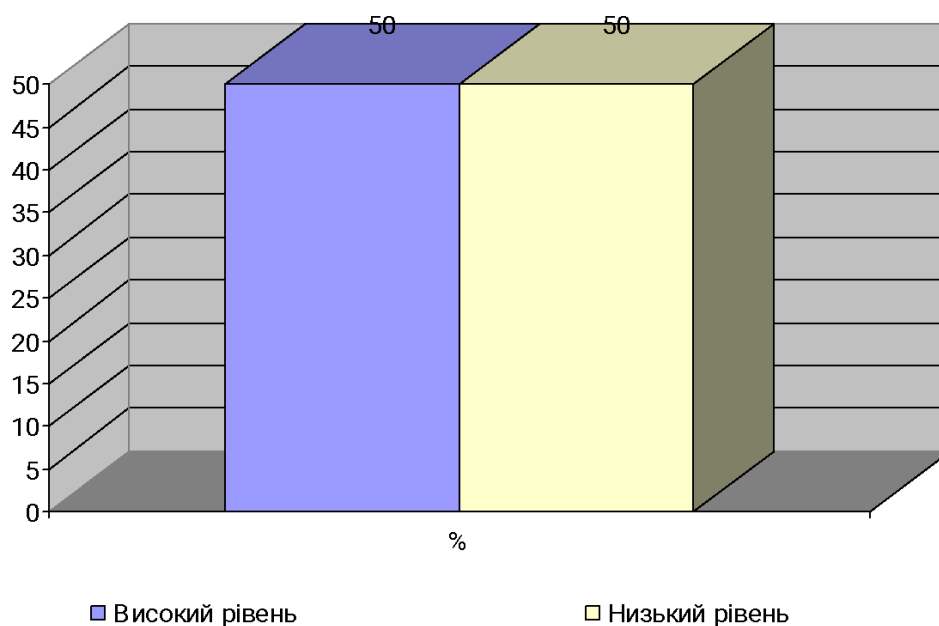

Рис. 3.18. Розподіл студентів за «Спрямованістю на спілкування», %

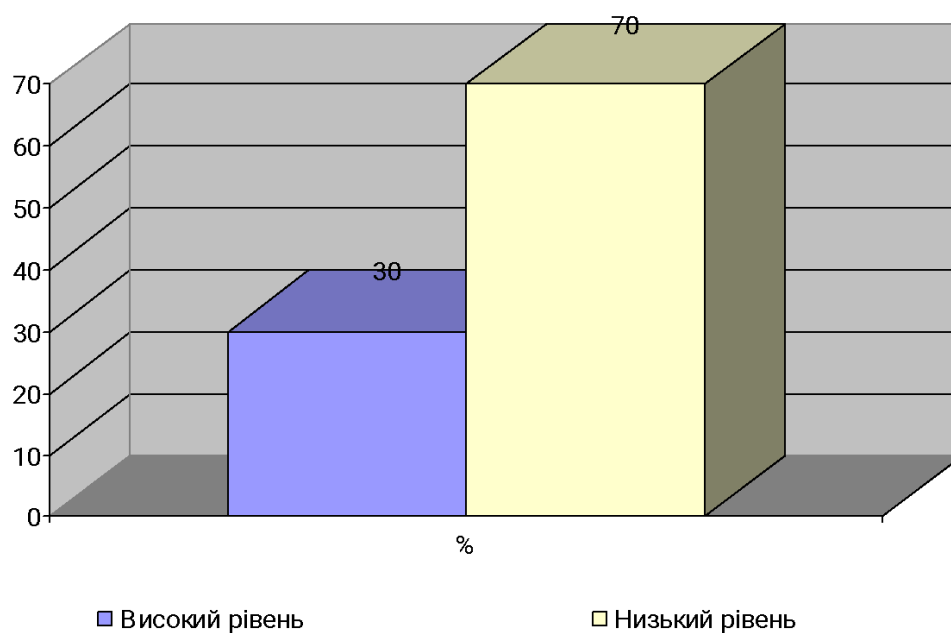

Рис. 3.19. Розподіл студентів за «Спрямованістю на справу», %

Так, високий рівень за «Спрямованістю на справу» продемонстрували лише 30% студентів. У 70% студентів констатовано низький рівень. Тобто, більшість студентів не орієнтовані на виконання спільної, колективної роботи.

Стосовно виразності загального показника спрямованості студентів, то результати представлено на рис. 3.20.

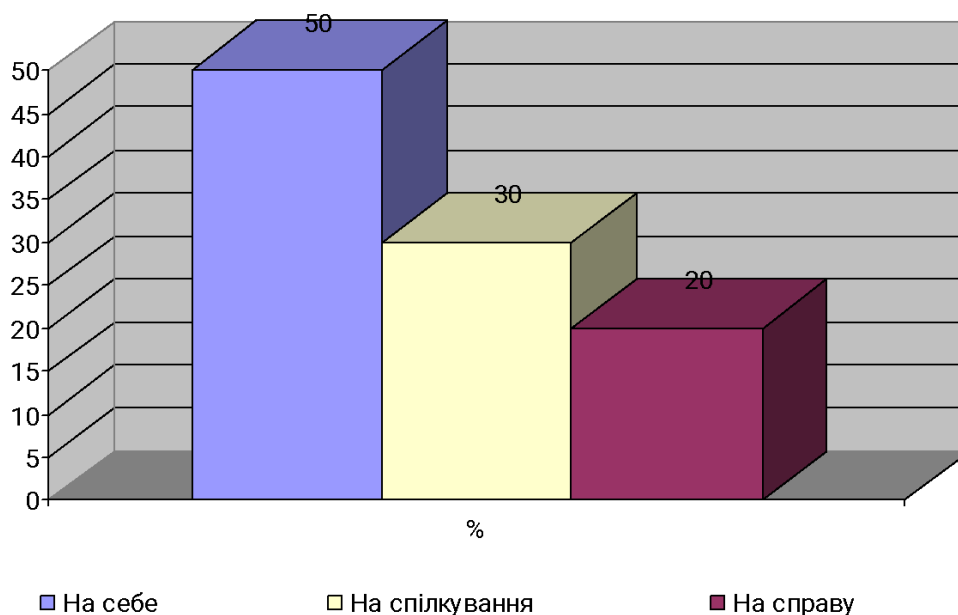

Рис. 3.20. Загальний показник спрямованості студентів, %

Тобто, лише 20% студентів мають спрямованість на колективну справу. 30% студентів орієнтовані на міжособистісне спілкування і розваги, а 50% студентів мають спрямованість виключно на себе.

3.5. Стильові особливості результатів дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді

Відповідно до проаналізованих вище компонентів смисложиттєвих орієнтацій, термінальних та інструментальних цінностей, соціально-психологічних установок та показників спрямованості особистості, можна зробити припущення про їх взаємозв'язок. Доведемо це методами математичної статистики. На основі зведених даних дослідження за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона проведено кореляційний аналіз у за допомогою функції PEARSON в у пакеті MS EXCEL. Результати

кореляційного аналізу приведені в додатку Д.

У студентів найбільш значущі зв'язки, виявлені під час кореляційного аналізу, наступні:

- низький показник за субшкалою «Локус контролю – життя» мають студенти, в яких на останніх місцях стоїть така термінальна цінність як пізнання (коефіцієнт кореляції $-0,659$); також низький рівень за субшкалою «Локус контролю – Я» мають студенти, в яких на останніх місцях стоїть така інструментальна цінність як терпимість до думок інших (коефіцієнт кореляції $-0,638$);

- високий показник за соціально-психологічною установкою «Процес» мають студенти, в яких на перших місцях стоїть така термінальна цінність як активна життєдіяльність (коефіцієнт кореляції $0,674$); також високий показник за соціально-психологічною установкою «Результат» мають студенти, в яких на останніх місцях стоїть така термінальна цінність як упевненість в собі (коефіцієнт кореляції $0,632$); крім того, низький показник за соціально-психологічною установкою «Егоїзм» мають студенти, в яких на останніх місцях стоїть така термінальна цінність як суспільне визнання (коефіцієнт кореляції $-0,651$);

- високий показник за соціально-психологічною установкою «Процес» мають студенти, в яких на перших місцях стоїть така інструментальна цінність як тверда воля (коефіцієнт кореляції $0,607$); також низький показник за соціально-психологічною установкою «Егоїзм» мають студенти, в яких на останніх місцях стоїть така інструментальна цінність як широта поглядів (коефіцієнт кореляції $-0,609$);

- високий показник за спрямованістю «На себе» мають студенти, в яких на перших місцях стоїть така термінальна цінність як цікава робота (коефіцієнт кореляції $0,672$);

- високий показник за соціально-психологічною установкою «Результат» мають студенти, в яких високий рівень такої смисложиттєвої

орієнтації як «Локус контролю – Я» (коефіцієнт кореляції 0,634);

- високий показник за спрямованістю «На себе» мають студенти, в яких констатовано високий рівень за соціально-психологічною установкою «Влада» (коефіцієнт кореляції 0,674).

Таким чином, наше припущення про взаємозв'язок компонентів смисложиттєвих орієнтацій, термінальних та інструментальних цінностей, соціально-психологічних установок та показників спрямованості особистості, можна вважати частково доведеним у досліджуваній нами вибірці.

3.6. Рекомендації щодо перебудови ціннісних орієнтацій студентів

Коли війна, зіткнення зі смертю, страждання руйнують наші ментальні конструкції, які будувались протягом багатьох років, людина потребує нових інструментів, які допоможуть побудувати стійкий фундамент. Один з таких інструментів - практики усвідомлення короткочасності життя та пошуку для себе нового сенсу.

Так, одним із видів є практики нормалізації, що характеризуються емоційно нейтральним ставленням до всього, що відбувається навколо (смерті, страждання, обстріли). Це означає, що страшні події людині слід приймати як норму, закономірність, частину життя і вибудувати для себе максимально безпечне, спрощене й зрозуміле ставлення до всього, що відбувається. В основі практик – спокійні розмови на тему смерті, війни, жарти, виконання звичних побутових справ, догляд за старшими та допомога молодшим.

Практики усвідомлення також допомагають змінити ціннісні установки та орієнтації. Вони характерні для тих, хто вже мав безпосередній досвід зіткнення з такою подією, таких як втрата близької людини, переживання реанімації, аварії тощо, та успішно інтегрували цей досвід у своє життя. Також до таких долучаються своєрідні «пошукачі істини», які

цілеспрямовано заглиблюються у вивчення питань, пов'язаних зі смертю, надзвичайним подіями та їх впливом на наше життя. Застосовуючи практики усвідомлення, людина може легко і без особливих труднощів розмовляти на тематику смерті, сенсу життя тощо, не намагаючись при цьому замінити їх схожими смисловими конструктами із пом'якшувальним ефектом, згадує трагічні події в емоційно збалансованому стані, легко пов'язує їх з теперішнім, що свідчить про успішну інтеграцію травматичного переживання в загальну структуру життєвого досвіду. Найпоширеніші форми практики усвідомлення включають відкриті розмови, слухання дискусій про смерть, щастя, сенс життя, обдумування та аналіз їх природи, значення та сенсу.

Практики інвестування часто йдуть «у парі» з практиками усвідомлення або ж можуть бути похідними від них. Лише після усвідомлення особистісної скінченності та травматичної події виникає внутрішній імпульс і бажання використати час життя найбільш конструктивно і щасливо. Найчастіше люди починають інвестувати у здоров'я, присвячують своє життя творчості, щоб залишити по собі цінний спадок, дехто реалізує себе в соціальних проектах, інші воліють краще пізнати себе. У практиках інвестування головну роль відіграє час як центральний об'єкт зацікавлення і занепокоєння через його обмеженість.

У свою чергу, нинішня політична і соціальна ситуація диктує необхідність мобільної перебудови поведінки й установок особистості, а також зміни ціннісних орієнтацій. Цьому може допомогти психологічний тренінг.

Тренінг – це особливий метод одержання знань, що відрізняється від своїх аналогів тим, що всі його учасники вчаться на власному досвіді. Це спеціально створене сприятливе середовище, де кожен учасник може з легкістю і із задоволенням побачити й усвідомити свої плюси й мінуси, досягнення й поразки.

Реалізація впливу за допомогою тренінгу може бути здійснена на декількох рівнях:

- мотиваційному – підвищення активності людини, актуалізація потреби у самопізнанні і саморозвитку;
- когнітивному – підвищення самооцінки, корекція уявлень людини про саму себе;
- емоційному – корекція поточного стану людини (переживання страху) й формування вмінь саморегуляції;
- поведінковому – формування ефективних умінь і навичок для ефективної життєдіяльності.

Відповідно до такого підходу основними завданнями тренінгу є:

- зняття емоційної напруги для забезпечення ефективності життєдіяльності;
- соціально-психологічна переорієнтація (переоцінка життєвої ситуації й формування у респондентів позитивної життєвої перспективи);
- перебудова установок особистості та зміна її ціннісних орієнтацій.

Підтримка осіб, що потребують перебудови поведінки й установок особистості, а також зміни ціннісних орієнтацій, та які беруть участь у групових тренінгах, спрямована на зняття тривоги й напруженості, усвідомлення своїх потенційних можливостей, оволодіння вміннями й навичками, необхідними для підвищення впевненості у собі, визначенні життєвих орієнтирів та підвищенні рівня задоволеності якістю життя та рівня психологічного благополуччя. В результаті подібних занять оптимізується психологічний стан людини, підвищується її самооцінка й самоприйняття. Цей комплекс особистісних змін можна вважати підтвердженням результативності групових занять як форми психологічної підтримки людини.

Для осіб, що потребують перебудови поведінки й установок особистості та зміни ціннісних орієнтацій, нами розроблено тренінг під назвою «Змінюємо своє життя».

Мета тренінгу – підвищити особисту ефективність учасників і розширити їхні можливості з особистісної, професійної та соціальної самореалізації шляхом зміни/перебудови їх ціннісних орієнтацій.

Завдання тренінгу:

- корекція емоційного стану осіб у позитивну сторону;
- перебудова установок учасників та зміна їх ціннісних орієнтацій;
- розширення кругозору, фізичних і соціальних можливостей учасників тренінгу;
- формування в учасників тренінгу навичок соціальної взаємодії у різних життєвих ситуаціях.

Методи проведення: фізичний тренінг, міні-лекції, індивідуальні й групові вправи й рольові ігри, групові дискусії.

Практичний результат полягає у тому, що у результаті тренінгу учасники зможуть:

- освоїти методи саморегуляції;
- підвищити свої комунікативні навички;
- поглибити своє розуміння основних психологічних і соціальних законів;
- сформувані ефективні алгоритми власної поведінки для різних ситуацій;
- змінити свої установки та ціннісні орієнтації.

Склад тренінгової групи: 10-12 осіб.

Критерії ефективності тренінгу:

- переборення емоційного дискомфорту;
- подолання невпевненості у собі;
- управління власним фізіологічним й емоційним станом;
- зміна установок та ціннісних орієнтацій;
- підвищення рівня задоволеності якістю життя.

Формат тренінгу: 3 заняття по 1,5-2 години.

План психологічного тренінгу «Змінюємо своє життя» представлений у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

План психологічного тренінгу «Змінюємо своє життя»

№	Етапи виконання вправ	Ресурсне забезпечення	Тривалість хв
Заняття №1. «Чому я незадоволений своїм життям» Мета: формування в учасників адекватного ставлення до свого життя, своїх проблем і до себе. Час проведення: 1 год. 45 хв.			
	Вступ		
1.	«Доброго дня/вечора, шановні студенти! Я рада вас вітати на першому занятті тренінгу "Змінюємо своє життя". Сьогодні ми розпочинаємо наш спільний шлях до особистого зростання та позитивних змін. Цей тренінг спрямований на те, щоб надати вам інструменти, які допоможуть вам розбудити потенціал, знайти задоволення в житті та досягти бажаних результатів. На сьогоднішньому занятті ми розглянемо тему "Чому я незадоволений своїм життям". Багато з нас час від часу відчувають незадоволення різними аспектами свого життя. Це може бути пов'язано з кар'єрою, особистими відносинами, самооцінкою або іншими сферами життя. Але перше, що ми повинні зробити, - це зрозуміти, звідки виникає ця незадоволеність, і яким чином ми можемо її подолати».	Плакат з темою заняття	5 хв.
	Знайомство з учасниками		
1.	Інструкція: «Розпочнемо зі знайомства. Пропонуємо кожному із учасників розповісти трішки про себе. Але трохи модифікуємо цю розповідь. Кожен з вас має охарактеризувати себе від імені своїх рідних чи друзів (однієї людини на вибір учасника)». Попросіть учасників подумати про особу, яку вони обрали, і взяти до уваги її характер, вподобання, сильні сторони та будь-які особливі риси, які вони помічають. Попросіть кожного учасника розповісти про себе, використовуючи ім'я свого друга або родича. Наприклад: "Привіт, я - [ім'я друга або родича]. Я хотів би розповісти вам про мого друга [ваше ім'я]..."		2 хв.
2.	Виконання завдання. Надайте учасникам декілька хвилин на розповідь про себе від імені своїх обраних осіб.		10 хв.
3.	Обговорення. Після завершення кожного розповіді запропонуйте учасникам обговорити свої враження.		3 хв.

	Очікування учасників		
1.	Інструкція: Запропонувати учасникам відповісти на питання про їхні очікування від тренінгу. Наприклад: "Що саме ви очікуєте отримати або досягти, прийшовши на цей тренінг? Я вам даю 1 хвилину на роздуми, після чого ви всі висловите свої думки з цього приводу».		1 хв.
2.	Виконання завдання		2 хв.
3.	Усні розповіді учасників про свої очікування		2 хв.
4.	Обговорення. Запитати учасників, чи вони помітили спільні теми або цілі серед своїх очікувань. Як ці спільні очікування можуть бути задоволені під час тренінгу і як можна підтримувати один одного в досягненні цих цілей.		1 хв.
	Правила		
1.	Розповідь про правила важлива на тренінгу, оскільки вони встановлюють основи взаємодії між учасниками. Це допомагає створити сприятливу та безпечну атмосферу для всіх присутніх і забезпечити плідну роботу над змінами та розвитком. «Ось правила для нашого тренінгу: 1. Будьте відкриті та сприймайте інформацію та думки інших учасників безпристрасно та поважно. Кожна думка має значення. 2. Підтримуйте активну участь у тренінгу. 3. Уникайте образливих коментарів або поведінки, яка може завдати шкоди іншим. 4. Підтримуйте один одного у процесі тренінгу. Створюйте позитивну атмосферу співпраці та взаємодопомоги. 5. Говоріть тільки за темою і від свого імені. 6. Будьте відкриті до нових ідей, підходів та поглядів. Готовність навчатися і змінюватися є ключовою у цьому тренінгу. 7. Інформація, яку ви ділитесь під час тренінгу, є конфіденційною».	Плакат з правилами-ми	2 хв.
2.	Обговорення: питання до учасників тренінгу: «Чи згодні ви проводити тренінг за такими правилами?»		1 хв.
	Вправа на визначення «претензій на життя»		
1.	Огляд поняття незадоволення життям. Пояснення, що розуміється під незадоволенням життям Висвітлення можливих причин такого незадоволення (невдачі, низька самооцінка, несумісність цінностей тощо).		5 хв.
2.	Прохання студентів надати відповіді на питання: Чим Ви задоволені у своєму житті? (Можна привести приклади з власного досвіду). Запишіть відповіді на листку. Чим Ви не задоволені у своєму житті? (Можна привести приклади з власного досвіду). Запишіть відповіді на листку.	10 листків паперу, ручки	15 хв.
	Вправа «Пошук винного»		

1.	На кожному аркуші паперу попросіть учасників написати фразу: "Хто винен?" із зазначенням аспекту, з яким вони незадоволені. Попросіть записати усі можливі відповіді, які приходять їм на думку. Наприклад, "Мої батьки", "Система освіти", "Недостатні ресурси", "Невдалий вибір професії" і т. д.		3 хв.
2.	Після того, як учасники тренінгу внесуть всі свої відповіді, запросіть їх переглянути ці записи та поміркувати про наслідки, які ці переконання можуть мати на їхнє життя.		
3.	Попросіть учасників тренінгу замінити фразу "Хто винен?" на фразу "Я відповідальний/відповідальна за...". Наприклад, замість "Хто винен у моїх невдалих відносинах?" можна сказати "Я відповідальний/відповідальна за стан своїх відносин". Попросіть учасників тренінгу переписати свої відповіді, замінюючи фразу "Хто винен?" на фразу "Я відповідальний/відповідальна за...". Це нагадає їм, що вони мають контроль над своїм життям і можуть приймати рішення щодо його поліпшення.		3 хв
	Інформаційний міні-семінар		
1.	Тема: «Ціннісні орієнтації особистості».		5 хв.
2.	Обговорення, діалог з групою: 1. Питання: Подивіться на Ваші записи, де вказано, чим Ви не задоволені собою. Подумайте 1 хвилину, і вирішіть, з Вашої точки зору, хто винен у тому, що Ви не задоволені своїм життям? Які з Ваших ціннісних установок призвели до того, що Ви в якомусь контексті незадоволені своїм життям? Учасники тренінгу перечитують свої записи, думають. 2. Давайте обговоримо Ваші думки. Тренер запитує кожного, до якого висновку той дійшов. Вислуховування відповідей учасників. Інші можуть коментувати.		15 хв.
	Вправа «Вірішення проблеми»		
	Інструкція: «Тепер, коли Ви з'ясували, чим Ви не задоволені в житті, та хто несе відповідальність, давайте спробуємо вирішити, як можна виправити ситуацію. Напишіть на окремому листку одну з найважливіших для вас «претензій до життя». Листки збираються й складаються в пакет.		5 хв.
	Обговорення. Потім кожен учасник доволно бере будь-який листок, читає його й намагається знайти рішення тієї проблеми, яка написана на листку. Група його слухає, оцінює його пропозиції, доповнює, висуває своє бачення проблеми. Допускаються критика, уточнюючі та доповнюючі висловлювання.		20 хв.
	Підбиття підсумків заняття:		
1.	Інструкція: «Підійшло до завершення наше перше заняття, і мені б дуже хотілося дізнатись: Чи справдились ваші очікування щодо заняття?		2 хв.

	Чи сподобалось вам? Що ви винесли для себе із заняття? Якою була атмосфера заняття? Які побажання до наступного заняття?		
2.	Обговорення		3 хв.
3.	Прощання		
Заняття 2. «Подолання своїх страхів та невпевненості у собі» Мета заняття: корекція відчуття страху; розвиток впевненості у собі та у своїх силах. Час: 1 год. 25 хв.			
	Вступ		
1.	Вітальне слово тренера: «Почнемо наше друге заняття, в якому ми розглянемо важливу тему - подолання страхів та невпевненості у собі. Часто ці емоції перешкоджають нам у досягненні наших цілей та реалізації нашого потенціалу. Проте, ми можемо навчитися керувати ними і рухатися вперед, навіть коли вони присутні. Під час цього заняття ми розглянемо стратегії та інструменти, які допоможуть нам подолати страхи та збільшити впевненість у собі».	Плакат з темою заняття	2 хв.
	Повторення правил групи		
1.	Інструкція: «Перед початком заняття нагадаймо про правила групи, прийняті на першому занятті. Я пропоную вам згадати ці правила таким чином: кожен з вас розповість про те правило, яке найбільше йому запам'яталось».		1 хв.
2.	Виконання завдання		1 хв.
3.	Обговорення		3 хв.
	Вправи на розминку		
1.	Вправа «Зустріч поглядами» Інструкція: «Давайте встанемо в коло, і опустимо голови вниз. По моїй команді ви одночасно піднімаєте голови. Завдання для кожного з вас - зустрітись з кимось поглядом. Та пара гравців, якій це вдалося, залишає коло.		1 хв.
2.	Виконання вправи		5 хв.
3.	Вправа «Злива» Інструкція: «Вам по черзі потрібно виконати певний рух, який всі інші учасники мають за вами повторити, ніби передаючи естафету сусіду з права. Отже, кожен з вас має повторювати рухи й створити якийсь свій рух. Я розпочну щоб показати як це необхідно виконувати. Можливі рухи: - потирання долонь; - клацання пальцями; - поплескування по плечу; - поплескування по стегнах; - поплескування по стегнах, доповнене притоптуванням тощо.		2 хв.
4.	Виконання вправи		5 хв.
5.	Обговорення: Яка вправа вам найбільше сподобалась? Що саме вам сподобалось?		3 хв.

	Мозковий штурм «Як підвищити рівень якості свого життя, змінивши свої ціннісні орієнтації?»		
1.	Інструкція: «На минулому занятті ми з вами прослухали міні-семінар «Ціннісні орієнтації особистості» та з'ясували, що більшість проблем, які нам заважають бути щасливими, породжені нами самими. Сьогодні я пропоную вам подумати над тим як можна ефективно і успішно підвищити рівень якості свого життя, змінивши деякі Ваші ціннісні орієнтації.		2 хв.
2.	Виконання завдання з навідними питаннями: 1. Що для Вас значить якість життя? Вислуховування відповідей. 2. Коли Ви не задоволені своїм життям, ви можете відчувати найрізноманітніші почуття. Які? (Можна навести приклади з власного досвіду) Вислуховування відповідей. 3. Які з Ваших ціннісних орієнтацій можуть гальмувати Вас на шляху до успіху? 4. Як можна підвищити якість вашого життя, змінивши ціннісні орієнтації? (Можна навести приклади з власного досвіду) Вислуховування відповідей.	Плакат, ручка	15 хв.
	Вправа «Казка про страх»		
1.	«Пропоную Вам прослухати наступну казку: Жив собі Страх. Всі його боялись, і ніхто не хотів з ним зустрічатися. Смутно та нудно стало Страху, і вирішив він пошукати собі друзів, але нікого не знайшов, адже всі боялись розмовляти з ним і ховалися від нього. Давайте намалюємо Страх. Яким ви його собі уявляєте?»		2 хв.
2.	Виконання: учасники малюють Страх	10 аркушів паперу, кольорові олівці	5 хв.
3.	Обговорення: учасники показують малюнки. І коментують побачене.		5 хв.
	Вправа «Загальна розповідь».		
1.	«А тепер разом складемо розповідь про те, яким він був, і яким він став. Кожен промовляє по реченню. Наступний учасник вимовляє друге речення й т.д. - по колу. Розпочне (вказати на учасника)»		2 хв.
2.	Виконання		5 хв.
3.	Обговорення. Учасники коментують розповідь.		3 хв.
	Вправа «Конкурс хвальків»		
1.	«Саме час поглянути на себе зі сторони. Ми з вами проведемо конкурс хвальків. Виграє той, хто краще за всіх похвастається. Але хвалити ми будемо себе, а свого сусіда. Це ж так приємно та почесно - мати найкращого сусіда! Подивіться уважно на того, хто сидить праворуч. Подумайте, що в ньому є гарного, які добрі вчинки він зробив, і чим може сподобатися. Не забувайте, що це		2 хв.

	конкурс, і переможе той, хто знайде у своєму сусіді найбільше достоїнств».		
2.	Виконання вправи		12 хв.
3.	Обговорення: Чи виникали у вас труднощі під час похвали сусіда? Що дізнались нового, коли хвалили вас?		3 хв.
	Підбиття підсумків заняття		
1.	«От і підійшло до завершення наше заняття, і мені б дуже хотілось дізнатись: Чи сподобалось вам заняття? Чи змінили ви ставлення до страху? Що ви винесли для себе із заняття?		2 хв.
2.	Виконання: учасники висловлюють свої враження про заняття		3 хв.
3.	Прощання		
Заняття 3. «Людина та її можливості» Мета заняття: розвиток впевненості у собі. Актуалізація умінь і навичок для покращення власного життя. Час: 1 год. 55 хв.			
	Вступ		
1.	«Доброго дня, я рада всіх вас знову бачити на нашому третьому і заключному занятті. Як ви себе почуваєте, як ваш настрій? Хто хоче поділитись новинами? Наше сьогоднішнє заняття буде присвячене розвитку необхідних для успішної самореалізації умінь та навичок. Тема нашого заняття: «Людина та її можливості»	Плакат з темою заняття	5 хв.
	Правила групи		
1.	Інструкція: «Давайте згадаємо правила нашої групи. По черзі виходьте і пишіть одне правило, не повторюючись»	Маркер, плакат	1 хв.
2.	Виконання		2 хв.
3.	Обговорення: Як на вашу думку, чи наша група дотримується всіх правил?		2 хв.
	Вправа «Емоції та ситуації»		
1.	Інструкція: «Зараз ми будемо ходити по кімнаті, і той, чие ім'я я назву, має запропонувати продовження ситуації, яку я розповідатиму. Я розпочинаю: «Ось і настав цей день – день, коли я....Далі, через кожні 20-30 секунд, я називатиму ім'я наступного учасника.		1 хв.
2.	Виконання	Просторе приміщення	5 хв.
3.	Обговорення		2 хв.
	Інформаційний міні-семінар		
1.	Тема: «Можливості людини (історії успіху)»		10 хв.
2.	Обговорення, діалог з учасниками тренінгу: 1. Питання: Прокоментуйте Ваші враження від почутого? Вислуховування відповідей учасників. 2. Питання: На Вашу думку, ситуації людей, про яких Ви		15 хв.

	дізналися, легші чи важчі за Вашу? Вислуховування відповідей учасників. 3. Питання: За рахунок чого люди, про яких Ви тільки що дізналися, змогли змінити свою ситуацію? Вислуховування відповідей учасників. 4. Питання: Як Ви вважаєте, чи зможете Ви змінити свою життєву ситуацію? Вислуховування відповідей учасників.		
	Вправа «10 успішних заповідей»		
1.	Інструкція: «Що таке заповідь? Пропоную вам уявити себе успішною людиною (з Вашої точки зору) і дати 10 настанов – заповідей для того, щоб стати успішним. Для виконання ми поділимося на 2 групи. Після закінчення перша група має назвати свої заповіді і записати їх на дошці, інша група доповнить цей перелік.	Маркер, плакат	2 хв.
2.	Виконання		5 хв.
3.	Обговорення: Які заповіді успішності ви вважаєте найважливішими? Яких заповідей успішності ви дотримуетесь? А яких важко дотримуватись?		3 хв.
	Аутогенне тренування		
1.	Інструкція: «Займіть зручне положення, сидячи або лежачи, і закрийте очі. Глибоко вдихніть і видихніть, відчуваючи, як повітря спокійно входить у ваші легені і повільно виходить з них. Нехай цей момент стане часом внутрішнього зосередження та злиття з власними цінностями.»		2 хв.
2.	Акт 1: Усвідомлення цінностей (Звуковий ефект: тихий мелодійний фон, спокійна музика). Почнемо, зробіть кілька глибоких подихів, сповільнюючи своє дихання. Подякуйте собі за цей час, який ви виділили для покращення власного життя. Зверніть увагу на свої цінності. Пригадайте собі, які головні цінності керують вашим життям і визначають ваш шлях до успіху. Це можуть бути чесність, розуміння, відповідальність, творчість, гармонія, любов або будь-які інші цінності, які ви вважаєте важливими. З відкритим серцем і розумом уявіть ці цінності як світлові промені, що проникають у вас через вершину голови і заповнюють ваше тіло та душу. Відчуйте, як цінності надають вам силу, впевненість і направленість до досягнення успіху. Акт 2: Візуалізація успіху (Звуковий ефект: тихий звук досягнення, наприклад, звук успішно відкритої двері) Зануртесь у свої внутрішні мрії і відчуйте себе в моменті успіху. Уявіть, що досягнення вашої мети вже сталося. Візуалізуйте цей момент з кожною деталлю: образ, звук, аромат, смак та дотик. Поміркуйте про свої досягнення та радість, яку вони приносять вам та іншим людям. Роздумуйте про вплив, який ви робите своїм успіхом на світ. Відчуйте глибоку задоволеність і гордість за свої досягнення.	Музична колонка	10 хв.

	Акт 3: Планування дій (Звуковий ефект: ритмічний звук тикаючого годинника) Зосередьтеся на діях, які необхідно виконати, щоб реалізувати свої цінності та досягти успіху. Подумайте про конкретні кроки, які ви можете зробити, щоб наблизитися до своєї мети. Ментально уявіть їх. Розгляньте кожен крок уважно і почуйте впевненість у своїй здатності досягти успіху. Відчуйте, як кожен крок приводить вас до бажаного результату. Заключення: Поступово поверніться до свідомості. Відкрийте очі і залишайтеся з цим внутрішнім почуттям спокою, зосередженості та готовності до дій.		
3.	Обговорення: Чи всім вдалося зануритися в аутогенний стан? Що ви відчували? Як ви зараз себе відчуваєте?		2 хв.
	Вправа «План дій»		
1.	Інструкція: «На першому занятті ми з вами описували, чим Ви незадоволені у Вашому житті. Візьміть ці листки та перегляньте знову. Можливо Ваше бачення ситуації змінилось? Якщо певні проблеми зі списку знівелювалися, то викресліть їх та залиште ті, що досі актуальні для Вас» Учасники переглядають свої записи		3 хв.
2.	Завдання: перед Вами є декілька важливих для Вас проблем. Серед них є такі, які взагалі не можливо вирішити? Якщо так, то викресліть і їх також. Учасники знову переглядають свої записи		2 хв.
3.	Перед Вами є проблеми (3-4), які Вам потрібно вирішити і Ви розумієте, що Ви у змозі це зробити. Ваше завдання: напишіть план дій з вирішення кожної проблеми.		10 хв.
4.	Обговорення: Учасники по черзі зачитують свою першу проблему і шлях, як вони будуть її вирішувати. Якщо у групи є доповнення, чи варіанти допомоги, учасники можуть їх озвучити. Якщо у когось з учасників є схожа проблема, він може щось запропонувати своє, а щось узяти у першого учасника.		25 хв.
	Підбиття підсумків		
1.	Слово тренера: « На початку заняття ви говорили про свої очікування, а тепер я пропоную пригадати їх, та розповісти, чи справдились вони?»		1 хв.
2.	Виконання		3 хв.
3.	Слово тренера: «Шановні учасники, наш тренінг добігає кінця. Давайте всі разом поаплодуємо собі за плідну працю протягом наших занять. Я хочу вам побажати впевненості у собі, у своїх силах та успіхів у житті»		2 хв.
4.	Виконання		2 хв.
6.	Прощання		

Таким чином, для осіб, що прагнуть змінити своє життя через зміну ціннісних орієнтацій, нами розроблено тренінг під назвою «Змінюємо своє життя», який спрямований на зняття тривоги й напруженості, усвідомлення своїх потенційних можливостей, оволодіння вміннями й навичками, необхідними для підвищення впевненості у собі, визначенні життєвих орієнтирів та підвищенні рівня задоволеності якістю життя. В результаті цих занять оптимізується психологічний стан людини, підвищується її самооцінка й само прийняття, змінюються установки та ціннісні орієнтації, які дозволяють їй стати упевненою в собі та успішною.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі розкрито психологічні особливості ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни на прикладі студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У підсумку зауважимо наступне:

1. Система ціннісних орієнтацій виражає змістовне ставлення людини до соціальної дійсності і в цій якості визначає мотивацію її поведінки, здійснює істотний вплив на всі сторони її діяльності. Це складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особи, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надаючи сенс і напрям особистим позиціям, поведінці, вчинкам.

Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка ставить людині спрямованість її життєдіяльності. Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає сенсожиттєва активність особистості, що визначає рівень домагань особистості та її орієнтацію у процесі діяльності на досягнення конкретних цілей.

На систему цінностей особистості мають вплив соціально-культурний простір життя, етапи життєвого шляху та кризові життєві ситуації. Разом з цим, система цінностей особистості впливає на сенс життя, суб'єктивну картину життєвого шляху, життєву перспективу, життєве самовизначення та життєве самоздійснення особистості. На формування ціннісних орієнтацій особистості здійснюється подвійний вплив – як з боку світу, зовнішніх умов, рівня розвитку культури, природних факторів і т.д., так і з боку самої людини, її бажань, переваг, цінностей і змістів, мотивів й інтересів.

2. У практичній частині бакалаврської роботи ми здійснили практичну діагностику ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни на прикладі студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Для опитування було обрано 60 студентів. Методологія дослідження включала спостереження, бесіди, тестування та метод математичного

обрахунку даних.

Результати емпіричного дослідження:

- за методикою «Смисложиттєві орієнтації» Д.О. Леонтьєва було з'ясовано, що лише 30% студентів мають високий рівень осмисленості життя. 50% студентів мають середній рівень осмисленості життя, і 20% студентів мають низький рівень осмисленості життя. Отже, більшість студентів ще не має чіткого розуміння сенсу свого життя;

- результати за методикою «Дослідження ціннісних орієнтації особистості» М. Рокича дозволили виявити, що перші сходинки в рейтингу термінальних цінностей у студентів займають стабільне становище в країні (бажання того, щоб війна скоріше закінчилася), активна життєдіяльність, здоров'я, цікава робота та матеріально забезпечене життя.

Серед інструментальних цінностей у студентів на перших місцях відзначено акуратність, вихованість, відповідальність, дисциплінованість, раціоналізм та самоконтроль. Ці якості в сукупності можуть виступати гарантом ефективного вирішення будь-якої справи. Саме вони необхідні сучасній людині.

- за методикою «Дослідження соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері» було виявлено: більша половина студентів (70%) не націлена на працю, однак націлена на гроші – 86,7%. Крім того, більше половини студентів мають установку на владу (63,3%) та на свободу (53,3%). Тобто, у системі ціннісних орієнтацій студентів переважають такі соціально-психологічні установки як результативність, спрямованість на себе (егоїзм), гроші, влада та свобода.

- За методикою «Діагностики спрямованості особистості Б. Басса» виявлено, що лише 20% студентів мають спрямованість на колективну справу. 30% студентів орієнтовані на міжособистісне спілкування і розваги, а 50% студентів мають спрямованість виключно на себе.

3. Для осіб, що потребують перебудови поведінки й установок особистості та зміни ціннісних орієнтацій, нами розроблено тренінг під назвою «Змінюємо своє життя». Він спрямований на корекцію емоційного стану осіб у позитивну сторону; перебудову установок учасників та зміну їх ціннісних орієнтацій; розширення кругозору, фізичних і соціальних можливостей учасників тренінгу; формування в учасників тренінгу навичок соціальної взаємодії у різних життєвих ситуаціях. В результаті тренінгу учасники зможуть: знизити або з повністю зняти відчуття тривоги й напруженості, усвідомити свої потенційні можливості, оволодіти вміннями й навичками, необхідними для підвищення впевненості у собі, визначити життєві орієнтири та підвищити рівень задоволеності якістю життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого навчального закладу: дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013. 216 с.
2. Балущок М. В. Шляхи та засоби подолання внутрішньоособистісного конфлікту у юнацькому віці. Психологічні науки: збірник наукових праць. 2016. Т. 2. Вип. 16. С. 25–29.
3. Белей М.Д. Ціннісно-нормативна сфера особистості. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту*. 2017. № 22. С. 13-21.
4. Білий Л. Г. Особливості національно-патріотичного виховання студентів у вищих навчальних закладах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. №7. С. 131-138
5. Богомаз К. Ю. Соціологія молоді: навчальний посібник / К. Ю. Богомаз, І. І. Мачуліна, Л. М. Сорокіна. Дніпродзержинськ: Вид-во ДДТУ, 2013. 358 с.
6. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. *Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб.* Київ, 2013. С. 27-31.
7. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчукта ін.; 3-тє вид. – К.: Просвіта, 2011. – 416 с.
8. Вознюк О.М. Виховна робота у вищих навчальних закладах (З досвіду викладачів аграрних вищих навчальних закладів). Київ: «Агроосвіта», 2017. 242 с.
9. Волошко Н. І. Психологічне становлення особистості юнацького віку. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 12. С. 117-121.
10. Волошко Н. І. Психологічні методи саморегуляції, збереження і зміцнення здоров'я. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 28. С. 103-113.
11. Герасіна Л. М., Требін М.П., Воднік В.Д. Конфліктологія :

навчальний посібник. 2-ге перевид. Харків: Право, 2015. 128 с.

12. Головатий Н. Ф. Соціологія молоді: курс лекцій. К.: МАУП, 2018. 224 с.

13. Грибок О. П. Автономізація особистості у юнацькому віці. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2017. Вип. 11. С. 102-109.

14. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: навчальний посібник. 3-тє вид. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2015. 124 с.

15. Доценко В. В. Тренінг особистісного зростання як шлях подолання стрес-факторів життєдіяльності. *Бочаровські читання*. Харків, 2016. С. 174-177.

16. Журавель Т.В., Сергеева К.В., Шаровара О.Г. «Зупинись! – Посміхнись!» : методичний посібник для центрів соціально-психологічної реабілітації. Київ: ФОП Буря, 2015. 124 с.

17. Зелінська Т. М. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці. Суми : Унів. кн., 2014. 431 с.

18. Зінченко В.П. Про цілі та цінності у контексті смерті. *Психолог*. 2017. № 5. С. 3-16.

19. Ігнатенко С. А. Виховання громадянськості студентської молоді: метод. посібник. 2-ге вид. Херсон: Айлант, 2014. 103 с.

20. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2013. 512 с.

21. Карпова Н.А. Психологічні аспекти сенсу життя. *Психологія і суспільство*. 2018. №2. С. 182-186.

22. Ключове завдання створення системи громадянського виховання. Педагогічна газета. 2015. № 10. С. 6.

23. Коберник Л.О. Корекція ціннісних орієнтацій в юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Вип. 26. С. 173-177.

24. Колодій О.С. Виховання патріотизму у студентів аграрних ВНЗ :

навчально-методичний посібник / За ред. проф. М.В. Левківського. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 76 с.

25. Корнієнко І. О. Стратегії спілкування у юнацькому віці. *Збірник наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*; за ред. С. Д. Максименка. Київ: ГНОЗІС, 2015. Т. 12. С. 107-116.

26. Корнієнко І. Ціннісні зміни особистості як наслідок переосмислення травмуючої ситуації. *Психолог*. 2015. С.8-12.

27. Корнієнко І. О. Проблема формування опанувальної поведінки особистості в ситуації неспіху. *Збірник наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ: Гнозис, 2012. Т. 11, Ч. 2. С. 139-142

28. Костюков С. Історична генеза поняття «цінність» у філософії. *Вища освіта України*. 2012. № 4. С. 24-31.

29. Котлова Л. О. Залежність рівня міжособистісної конфліктності від розвитку комунікативних здібностей у юнацькому віці. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: збірник наук. праць*. Київ: Логос, 2017. С. 75-83.

30. Кузікова С. Б. Основи психокорекції: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2016. 320 с.

31. Кучер Г. Розвиток і становлення ціннісної сфери в юнацькому віці. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. 2015. № 7. С. 145-149

32. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2014. №3. С. 20-28.

33. Ліфанова Н.В. Психологія особистості. 4-те вид. допов. К.: Центр навчальної літератури, 2014. 327 с.

34. Лисак С. Національне виховання учнів. *Директор школи*. 2014. № 36. С. 23-28.

35. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навчальний посібник. 3-тє вид. Київ: ВД «Професіонал», 2016. 416 с.

36. Макарчук Н. О. Особливості розвитку Я–концепції в пізньому

юнацькому віці. *Науковий часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 9. С. 73-81

37. Матяж С.В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2014. Вип. 213. С. 225- 229.

38. Мирончук Н.М. Ціннісне ставлення до себе та інших як основа життєвого самоздійснення особистості. *Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу: проблеми і пошуки: збірник наукових праць*. Житомир: ФОП Левковець, 2015. С. 82-85.

39. Основи соціальної психології: навчальний посібник / За ред. М.М. Слюсаревського. 3-тє вид. Київ: Міленіум, 2015. 495 с.

40. Павелків Р.В., Корчакова Н.В. Просоціальний розвиток особистості: монографія. Рівне: ФОП Зень О.О., 2013. 383 с.

41. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2016. №6. С. 98–111.

42. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. *Рідна школа*. 2018. № 6. С. 39-41.

43. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навчальний посібник; 5-те вид. доопрац. Київ: Академвидав, 2016. 360 с.

44. Титаренко Т . М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2013. 376 с.

45. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 160 с.

46. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2017. Вип. 38. С. 18-21.

47. Федорченко В. К. Основні параметри сучасної концепції виховання студентської молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ, 2012. С. 162-169.

48. Федух І. С. Психологічні особливості проявів агресивності в

ранньому юнацькому віці : дис... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2007. 204 с.

49. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. Вип. 44. С. 17-22.

50. Чала О.А. Порушення емоційної сфери як чинник деструктивної конфліктності юнацтва. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: зб. наук. праць. 2014. № 19. С. 79-85.

51. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: науково-методичний посібник. 3-тє перевид. Київ: ТОВ «ХІК», 2014. 224 с.

52. Шатохін А.М. Студент аграрного вузу: соціальний портрет на початку третього тисячоліття. *Наука і методика*: збірник науково-методичних праць. 2012. Вип. 22. С. 6-13.

53. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти : монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 156 с.

54. Adler A. Problems of Human Nature. URL: <https://ia802900.us.archive.org/13/items/in.ernet.dli.2015.126777/2015.126777.Understanding-Human-Nature.pdf>

55. Borger J. Patriotism, Democracy, and Common Sense. Rowman & Littlefield Publishers, 2012. P. 26-34

56. Cella D.F. The Sense of Life: the concept. *Journal of Palliative Care*. 2012. № 8. P. 8.

57. Czapíński J. Psychologia szczęścia. W.: Akademos, 2012. 187 p.

58. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis (1968). New York: W. W. Norton & Company (published 1998). 198 p.

59. Frankl V. Man's Search for Meaning (3d edit). New York, 1998. 200 p.

60. Mitch A. Tuesdays with Morrie: An Old Man, a Young Man, and Life's Greatest Lesson. N-Y: Sphere, 2002. 334 p.

Додаток А

«Тест смисложиттєвих орієнтацій»

(за авторства Д.О. Леонтьєва)

Тест смисложиттєвих орієнтації є адаптованою версією тесту «Цілі у житті» Джеймса Крамбо й Леонарда Махоліка. Методика була розроблена авторами на основі теорії прагнення з'ясування змісту життя Віктора Франкла. Суть її полягає у тому, що невдача в пошуку людиною змісту свого життя (екзистенціальна фрустрація) і відчуття втрати змісту (екзистенціальний вакуум), що впливають з цього, є причиною особливого класу душевних захворювань - ноогенних неврозів. Спочатку автори прагнули показати, що: а) методика вимірює саме ступінь «екзистенціального вакууму» у термінах В. Франкла; б) останній характерний для психічно хворих і в) він не тотожний просто психічній патології. «Цілі у житті», які діагностує методика, автори визначають як переживання індивідом онтологічної значимості життя.

Інструкція: «Вам буде запропоновано пари протилежних тверджень. Ваше завдання - вибрати одне із двох тверджень, яке, на Вашу думку, більше відповідає дійсності, і відзначити одну із цифр 1, 2, 3, залежно від того наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні)».

Бланк опитувальника

1. Звичайно мені дуже нудно.	3	2	1	0	1	2	3	Звичайно я сповнений енергії.
2. Життя здається мені завжди хвилюючим і й захоплюючим.	3	2	1	0	1	2	3	Життя здається мені спокійним і рутинним
3. У житті я не маю певних цілей і намірів.	3	2	1	0	1	2	3	У житті я маю дуже ясні цілі та наміри
4. Моє життя уявляється мені вкрай безглуздим і безцілним	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя представляється мені цілком осмисленим і цілеспрямованим
5. Кожен день здається мені завжди новим і несхожим на	3	2	1	0	1	2	3	Кожен день здається мені схожим на всі інші.

інші								
6. Коли я піду на пенсію, я займуся цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися	3	2	1	0	1	2	3	Коли я піду на пенсію, я постараюся не обтяжувати себе ніякими турботами.
7. Моє життя клалося саме так, як я мріяв	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв.
8. Я не домогся успіхів у здійсненні своїх життєвих планів	3	2	1	0	1	2	3	Я здійснив багато чого з того, що було мною заплановано в житті.
9. Моє життя порожнє й нецікаве	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя наповнене цікавими справами
10. Якби мені довелося підводити сьогодні підсумок мого життя, то я б сказав, що вона була цілком осмисленим	3	2	1	0	1	2	3	Якби мені довелося сьогодні підбивати підсумок мого життя, то я б сказав, що воно не мало змісту.
11. Якби я міг вибирати, то я б побудував своє життя зовсім інакше.	3	2	1	0	1	2	3	Якби я міг вибирати, то я б прожив життя іще раз так само, як живу зараз.
12. Коли я дивлюся на світ, що мене оточує, він часто приводить мене в стан розгубленості і занепокоєння.	3	2	1	0	1	2	3	Коли я дивлюся на світ, що мене оточує, він зовсім не викликає в мене занепокоєння й розгубленості.
13. Я людина дуже відповідальна.	3	2	1	0	1	2	3	Я людина зовсім не відповідальна
14. Я думаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір за своїм бажанням.	3	2	1	0	1	2	3	Я думаю, що людина не має змоги вибирати свій шлях через вплив зовнішніх обставин.
15. Я виразно можу назвати себе цілеспрямованою людиною.	3	2	1	0	1	2	3	Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною.
16. У житті я іще не знайшов свого покликання і ясних цілей.	3	2	1	0	1	2	3	У житті я знайшов своє покликання й цілі
17. Мої життєві погляди іще не визначилися.	3	2	1	0	1	2	3	Мої життєві погляди цілком визначилися.
18. Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання й цікаві цілі в житті.	3	2	1	0	1	2	3	Я навряд чи здатний знайти покликання й цікаві цілі в житті.
19. Моє життя в моїх руках, і я сам управляю ним.	3	2	1	0	1	2	3	Моє життя не підвладне мені й воно управляється зовнішніми подіями.
20. Мої повсякденні справи приносять мені задоволення	3	2	1	0	1	2	3	Мої повсякденні справи не приносять мені задоволення

Обробка результатів.

Обробка результатів зводиться до підсумовування числових значень для всіх 20 шкал і переведення сумарного балу в стандартні значення

(відсотки). Висхідна послідовність градацій (від 1 до 7) чергується у випадковому порядку зі спадною (від 7 до 1), причому максимальний бал (7) завжди відповідає полюсу наявності мети в житті, а мінімальний бал (1) - полюсу її відсутності.

У висхідну шкалу 1 2 3 4 5 6 7 переводяться пункти - 1, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 16, 17.

У спадну шкалу 7 6 5 4 3 2 1 переводяться пункти - 2, 5, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 20.

Загальний показник ОЖ - всі 20 пунктів.

Субшкала 1 (цілі)- 3, 4, 10, 16, 17, 18.

Субшкала 2 (процес) - 1, 2, 4, 5, 7, 9.

Субшкала 3 (результат) - 8, 9, 10, 12, 20.

Субшкала 4 (локус контролю - Я) - 1, 15, 16, 19.

Субшкала 5 (локус контролю - життя) - 7, 10, 11, 14, 18, 19.

Середні й стандартні відхилення субшкал і загального показника ОЖ (N=200 осіб) наступні:

Шкали	Чоловіки		Жінки	
1 – цілі	32,90	5,92	29,38	6,24
2 – процес	31,09	4,44	28,80	6,14
3 – результат	25,46	4,30	23,30	4,95
4 – ЛК-Я	21,13	3,85	18,58	4,30
5 – ЛК-життя	30,14	5,80	28,70	6,10
Загальний показник ОЖ	103,10	15,03	95,76	16,54

Інтерпретація субшкал

1. Цілі в житті. Бали по цій шкалі характеризують наявність або відсутність у житті респондента цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову перспективу. Низькі бали по цій шкалі навіть при загальному високому рівні ОЖ будуть властиві людині, що живе сьогоднішнім або вчорашнім днем. Разом з тим високі бали по цій шкалі можуть характеризувати не тільки цілеспрямовану людину, але й прожектера, плани якого не мають реальної опори в сьогоденні й не

підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Ці два випадки нескладно розрізнити, з огляду на показники по інших шкалах СЖО.

2. Процес життя, або інтерес й емоційна насиченість життя. Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник говорить про те, чи сприймає респондент сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Високі бали по цій шкалі й низькі по іншим будуть характеризувати гедоніста, що живе сьогоднішнім днем. Низькі бали по цій шкалі - ознака незадоволеності своїм життям у сьогоденні; при цьому, однак, йому можуть надавати повноцінний зміст спогади про минуле або націленість у майбутнє.

3. Результативність життя, або задоволеність самореалізацією. Бали по цій шкалі відбивають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивним і осмисленим було прожито його частину. Високі бали по цій шкалі й низькі по іншим будуть характеризувати людину, що доживає своє життя, у якій все в минулому, але минуле здатне надати змісту залишку життя. Низькі бали - незадоволеність прожитою частиною життя.

4. Локус контроль-Я (Я - господар життя). Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, що володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями й уявленнями про його зміст. Низькі бали - невір'я у свої сили контролювати події власного життя.

5. Локус контроль-життя, або управління життям. При високих балах - переконання у тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення й втілювати їх у життя. Низькі бали - фаталізм, переконаність у тому, що життя людини не підвласне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна й безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє.

Додаток Б

Методика «Ціннісні орієнтації»

(М. Рокич)

Перед початком дослідження кожен досліджуваний одержує інструкцію наступного змісту:

«Вам зараз буде запропоновано набір з 18 карток, на кожній з яких надруковано певну цінність. Уважно вивчіть їх зміст і знайдіть серед них ту картку, яка є для Вас найбільш значимою. Вона і буде на першому місці. Далі виберіть наступну за значимістю і розмістіть її зразу ж за першою. Цю процедуру слід провести з усіма картками. Найменш важлива з цінностей повинна зайняти 18 місце. Завдання слід виконувати вдумливо, не поспішаючи. Якщо у Вас виникає потреба змінити свою думку, то можна впорядковувати картки у відповідності з новим баченням. Кінцевий результат повинен відображати Вашу загальну позицію».

Стимульний матеріал.

Термінальні цінності

Цінність	Місце
Здоров'я (фізичне і психічне)	
Матеріальна забезпеченість, наявність коштів	
Любов/кохання	
Щасливе сімейне життя	
Активне соціальне життя	
Громадське визнання (повага оточуючих, друзів)	
Наявність хороших і вірних друзів	
Впевненість у собі (внутрішня гармонія, уникнення сумнівів у власних можливостях)	
Навчання	
Життєва мудрість	
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей)	
Творчість (можливість творчої реалізації)	
Розвиток (постійне фізичне та духовне вдосконалення)	
Пізнання (можливість поглибити свою освіту, світогляд, культуру)	
Краса природи та мистецтва (переживання прекрасного у природі та	

мистецтві)	
Щастя інших	
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках)	
Розвага (відсутність обов'язків, приємне проведення часу)	

Інструментальні цінності

Цінність	Місце
Вихованість (хороші манери)	
Чесність (правдивість, відвертість)	
Життєрадісність (почуття гумору)	
Чуттєвість (сенситивність, турботливість)	
Акуратність (вміння дотримуватись порядку у речах та справах)	
Раціоналізм (вміння приймати продумані рішення)	
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	
Відповідальність (почуття обов'язку, вміння дотримуватись слова)	
Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів	
Терпимість (до поглядів та думок інших)	
Широта поглядів (здатність до розуміння поглядів інших, повага до їх смаків, звичок)	
Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	
Непримиренність до недоліків у собі та інших	
Тверда воля (вміння домагатися свого, здатність переборювати труднощі)	
Ефективність у навчанні (працелюбність, старанність)	
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	
Виконавчість (дисциплінованість)	

Додаток В

*Методика діагностики соціально-психологічних установок
особистості в мотиваційно-потребовій сфері*
(за авторства Ф.О. Потьомкіної, у інтерпретації М. Варбан).

Методика складається з 80 запитань, що дають відповіді на питання «Що важливо в житті?». Перша частина - 40 питань - показує, що важливіше для людини: альтруїзм або егоїзм, процес або результат. Друга частина, що включає також 40 запитань, спрямована на оцінку значимості свободи або влади, сенсу професійної реалізації або грошей.

Інструкція до методики: «Дайте відповідь на кожне запитання «так», якщо воно вірно описує Вашу поведінку і «ні», якщо ваша поведінка не відповідає тому, про що говориться у запитанні.

Стимульний матеріал (запитання).

Частина I. Виявлення ступеня виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «альтруїзм - егоїзм», «процес - результат».

1. Сам процес виконуваної роботи захоплює Вас більше, ніж етап її завершення?
2. Для досягнення мети Ви звичайно не жалкуєте сил?
3. Вам часто говорять, що Ви більше думаєте про інших, ніж про себе?
4. Ви звичайно багато часу приділяєте собі?
5. Ви звичайно довго не зважуєтеся почати робити те, що Вам не цікаво, навіть якщо це необхідно?
6. Ви впевнені, що наполегливості у Вас більше, ніж здібностей?
7. Вам легше просити за інших, ніж за себе?
8. Ви вважаєте, що людина спочатку повинна думати про себе, а потім уже про інших?

9. Закінчуючи цікаву справу, Ви часто шкодуєте про те, що цікава робота вже завершена, і з нею жаль розставатися?
10. Вам більше подобаються діяльні люди, здатні досягати результату, ніж просто добрі й чуйні?
11. Вам важко відмовити людям, коли вони Вас про що-небудь просять?
12. Для себе Ви робите що-небудь із більшим задоволенням, ніж для інших?
13. Ви відчуваєте насолоду від гри, у якій не потрібно думати про виграш?
14. Ви вважаєте, що успіхів у Вашому житті більше, ніж невдач?
15. Ви часто намагаєтеся зробити людям послугу, якщо в них сталося лихо або неприємності?
16. Ви переконані, що не потрібно для інших людей сильно напружуватися?
17. Ви найбільше поважаєте людей, здатних захопитися справою по-справжньому?
18. Ви часто завершуєте роботу всупереч несприятливим умовам, нестачі часу, перешкодам з боку?
19. Для себе у Вас звичайно не вистачає ні часу, ні сил?
20. Вам важко змусити себе зробити щось для інших людей?
21. Ви часто починаєте одночасно багато справ і не встигаєте закінчити їх до кінця?
22. Ви вважаєте, що маєте досить сил, щоб розраховувати на успіх у житті?
23. Ви прагнете якнайбільше зробити для інших людей?
24. Ви переконані, що турбота про інших часто йде на шкоду собі?
25. Чи можете Ви захопитися справою настільки, що забуваєте про час і про себе?
26. Вам часто вдається довести розпочату справу до кінця?

27. Ви переконані, що найбільша цінність у житті – це жити інтересами інших людей?

28. Ви можете назвати себе егоїстом?

29. Буває, що Ви, захоплюючись деталями, заглибившись у них, не можете закінчити розпочату справу?

30. Ви уникаєте зустрічей з людьми, що не мають ділових якостей?

31. Ваша відмітна риса безкорисливість?

32. Вільний час Ви використовуєте для своїх захоплень?

33. Ви часто завантажуєте свою відпустку або вихідні дні роботою через те, що комусь обіцяли що-небудь зробити?

34. Ви засуджуєте людей, які не вміють подбати про себе?

35. Вам важко зважитися використати зусилля людини у своїх інтересах?

36. Ви часто просите людей зробити що-небудь із корисливих спонукань?

37. Погоджуючись на яку-небудь справу, Ви більше думаєте про те, наскільки вона Вам цікава?

38. Прагнення до результату в будь-якій справі Ваша відмітна риса?

39. Ваша відмітна риса - вміння допомогти іншим людям?

40. Ви здатні зробити максимальні зусилля лише за гарну винагороду?

Частина II. Виявлення ступеня виразності соціально-психологічних установок, спрямованих на «свобода - влада», «професійна реалізація - гроші».

1. Ви згодні, що найголовніше в житті - бути майстром своєї справи?

2. Ви найбільше цінуєте можливість самостійного вибору рішення?

3. Ваші знайомі вважають Вас владною людиною?

4. Ви згодні, що люди, які не вміють заробити гроші, не вартують поваги?

5. Творча праця для Вас є головною насолодою в житті?

6. Основне прагнення у Вашому житті – свобода, а не влада й гроші?

7. Ви згодні, що мати владу над людьми - найбільш важлива цінність?
8. Ваші друзі в матеріальному відношенні заможні люди?
9. Ви прагнете, щоб всі навколо Вас були зайняті захоплюючою справою?
10. Вам завжди вдається дотримуватися своїх переконань всупереч вимогам з боку?
11. Чи вважаєте Ви, що найважливіша якість для влади - це її сила?
12. Ви впевнені, що все можна купити за гроші?
13. Ви вибираєте друзів за діловими якостями?
14. Ви намагаєтесь не зв'язувати себе різними зобов'язаннями перед іншими людьми?
15. Ви відчуваєте почуття обурення, якщо хто-небудь не підкоряється Вашим вимогам?
16. Гроші куди надійніші, ніж влада й свобода?
17. Вам буває нестерпно нудно без улюбленої роботи?
18. Ви переконані, що кожен повинен мати свободу в рамках закону?
19. Вам легко змусити людей робити те, що Ви хочете?
20. Ви згодні, що краще мати високу зарплату, чим високий інтелект?
21. У житті Вас радує тільки відмінний результат роботи?
22. Найголовніше прагнення у Вашому житті - бути вільним?
23. Ви вважаєте себе спроможним управляти великим колективом?
24. Чи є для Вас заробіток головним прагненням у житті?
25. Улюблена справа для Вас цінніша, ніж влада й гроші?
26. Вам звичайно вдається відвоювати своє право на свободу?
27. Чи відчуваєте Ви жагу влади, прагнення керувати?
28. Ви згодні, що гроші «не пахнуть» і неважливо, як вони зароблені?
29. Навіть будуючи на відпочинку, Ви не можете не працювати?
30. Ви готові жертвувати багато чим, щоб бути вільним?
31. Ви відчуваєте себе господарем у своїй сім'ї?
32. Вам важко обмежити себе в коштах ?

33. Ваші друзі й знайомі цінують Вас як фахівця?
34. Люди, що ущемляють Вашу свободу, викликають у Вас найбільше обурення?
35. Влада може замінити Вам багато інших цінностей?
36. Вам звичайно вдається нагромадити потрібну суму грошей?
37. Праця - найбільша цінність для Вас?
38. Ви впевнено й невимушено почуваете себе серед незнайомих людей?
39. Ви згодні ущемити свободу, щоб мати владу?
40. Найбільш сильне потрясіння для Вас – це відсутність грошей?

Ключ до методики:

Частина перша: виявлення установок на «альтруїзм - егоїзм», «процес - результат»:

- Орієнтація на процес: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37
- Орієнтації на результат: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38
- Орієнтація на альтруїзм: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39
- Орієнтація на егоїзм: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

Частина друга: виявлення установок "свобода - влада", праця - гроші":

- Орієнтація на професійну реалізація: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37
- Орієнтації на свободу: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38
- Орієнтація на владу: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39
- Орієнтація на гроші: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

Обробка й аналіз тесту: За кожну відповідь "так" нараховується 1 бал. Обчислюється сума значень за кожною з вісьми установок особистості.

Інтерпретація отриманих результатів:

Люди, більш орієнтовані на процес - менша замислюються над досягненням результату, часто спізнюються зі здачею завдання, їх процесуальна спрямованість перешкоджає їх результативності; у них більше виражений інтерес до справи, а для досягнення результату потрібно багато рутинної роботи, негативне ставлення до якої вони не можуть перебороти.

Люди, що орієнтуються на результат, - вони одні із самих надійних. Вони можуть досягати результату у своїй діяльності всупереч суєті, перешкодам, невдачам.

Люди, що орієнтуються на альтруїстичні цінності, часто на шкоду собі, - заслуговують поваги. Альтруїзм - найцінніша суспільна мотивація, наявність якої відрізняє зрілу людину.

Люди з надмірно вираженим егоїзмом зустрічаються досить рідко. Певна частка «розумного егоїзму» не може нашкодити людині. Скоріше більше шкодить його відсутність, причому це серед людей «інтелігентних професій» зустрічається досить часто.

Люди, що орієнтуються на працю, увесь час використовують для того, щоб щось зробити, не жалкуючи вихідних днів, відпустки й т.д. Праця приносить їм більше радості й задоволення, ніж якісь інші заняття.

Провідною цінністю для людей з орієнтацією на гроші є прагнення до збільшення свого добробуту.

Головна цінність для людей, що орієнтуються на свободу – це свобода. Дуже часто орієнтація на свободу поєднується з орієнтацією на професійну реалізацію, рідше - це поєднання «свобода» та «гроші».

Для людей з орієнтацією на владу провідною цінністю є вплив на інших, на суспільство.

Методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса

Методика розроблена чеськими психологами В. Смекалом і М. Кучером. В основі методики лежить дещо змінена орієнтовна анкета Б. Басса.

Інструкція: «Опитувальник складаються з 30 пунктів. На кожен його пункт Ви можете дати три відповіді, позначені буквами А, В, С. З відповідей на кожен пункт виберіть ту, котра найкраще виражає Вашу точку зору, що для вас найцінніше або найбільш відповідає правді. Букву вашої відповіді напишіть в «Листку відповідей» проти номера запитання в стовпчику «Найбільш за все». Потім з відповідей на це ж питання виберіть найменш прийнятний варіант. Відповідну букву напишіть проти номера питання, але в рубриці «Найменш за все». Для кожного запитання використовуйте тільки дві букви; відповідь, яка залишилася, не записуйте ніде. Над питаннями не думайте занадто довго: перший вибір звичайно буває самим точним. Час від часу перевіряйте, чи правильно ви записуєте відповіді».

Тестовий матеріал (питання):

1. Найбільше задоволення я одержую від:

- А. Схвалення моєї роботи;
- В. Усвідомлення того, що робота зроблена добре;
- С. Усвідомлення того, що мене оточують друзі.

2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:

- А. Тренером, що розробляє тактику гри;
- В. Відомим гравцем;
- С. Обраним капітаном команди.

3. На мою думку, кращим педагогом є той, хто:

- А. Виявляє цікавість до студентів і до кожного має індивідуальний підхід;

В. Викликає інтерес до предмету, так що студенти із задоволенням поглиблюють свої знання за цим предметом;

С. Створює в колективі таку атмосферу, за якої ніхто не боїться висловити свою думку.

4. Мені подобається, коли люди:

А. Радіють виконаній роботі;

В. Із задоволенням працюють у колективі;

С. Прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

5. Я хотів би, щоб мої друзі:

А. Були чуйні й допомагали людям, коли для цього випадає нагода;

В. Були вірні й віддані мені;

С. Були розумними й цікавими людьми.

6. Кращими друзями я вважаю тих:

А. З ким складаються хороші взаємини;

В. На кого завжди можна покластися;

С. Хто може багато чого досягти в житті.

7. Найбільше я не люблю:

А. Коли в мене щось не виходить;

В. Коли псуються відносини з друзями;

С. Коли мене критикують.

8. На мою думку, гірше всього, коли педагог:

А. Не приховує, що деякі студенти йому несимпатичні, насміхається й жартує над ними;

В. Викликає дух суперництва в колективі;

С. Недостатньо добре знає предмет, який викладає;

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

А. Проводити час із друзями;

В. Відчуття виконаного завдання;

С. Коли мене за що-небудь хвалили.

10. Я хотів би бути схожим на тих, хто:

- A. Домігся успіху в житті;
- B. По-справжньому захоплений своєю справою;
- C. Відрізняється дружелюбністю й доброзичливістю.

11. У першу чергу ВНЗ повинен:

- A. Навчити вирішувати завдання, які ставить життя;
- B. Розвивати насамперед індивідуальні здібності студента;
- C. Виховувати якості, що допомагають взаємодіяти із людьми.

12. Якби в мене було більше вільного часу, то я б охоче використав би його:

- A. Для спілкування із друзями;
- B. Для відпочинку й розваг;
- C. Для своїх улюблених справ і самоосвіти.

13. Найбільших успіхів я домагаюся, коли:

- A. Працюю з людьми, які мені симпатичні;
- B. У мене цікава робота;
- C. Мої зусилля добре винагороджуються.

14. Я люблю коли:

- A. Інші люди мене цінують;
- B. Відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;
- C. Приємно проводжу час із друзями.

15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося щоб:

- A. Розповіли про яку-небудь цікаву справу, пов'язану з навчанням, роботою, спортом і т.п., у якій мені довелось брати участь;
- B. Написали про мою діяльність;
- C. Обов'язково розповіли про колектив, у якому я працюю.

16. Найкраще я вчуся, якщо викладач:

- A. Знає, що мені цікаво;
- B. Уміє так викласти матеріал, що хочеться досконало знати його предмет;
- C. Влаштовує колективні обговорення та дискусії на заняттях.

17. Для мене немає нічого гірше, ніж:

- А. Образа особистого достоїнства;
- В. Невдача при виконанні важливої справи;
- С. Втрата друзів.

18. Найбільше я ціную:

- А. Успіх;
- В. Можливості гарної спільної роботи;
- С. Здоровий практичний розум і кмітливість.

19. Я не люблю людей, які:

- А. Вважають себе гіршими за інших;
- В. Часто сваряться й конфліктують;
- С. Заперечують проти всього нового.

20. Приємно, коли:

- А. Працюєш над важливою для всіх справою;
- В. Маєш багато друзів;
- С. Викликаєш замилювання й усім подобаєшся.

21. На мою думку, у першу чергу керівник повинен бути:

- А. Доступним;
- В. Авторитетним;
- С. Вимогливим.

22. У вільний час я охоче прочитав би книги:

- А. Про те, як заводити друзів і підтримувати хороші відносини з людьми;
- В. Про життя знаменитих і цікавих людей;
- С. Про останні досягнення науки й техніки.

23. Якби в мене були здібності до музики, я надав би перевагу бути:

- А. Диригентом;
- В. Композитором;
- С. Солістом.

24. Мені б хотілося:

- А. Придумати цікавий конкурс;
- В. Перемогти в конкурсі;
- С. Організувати конкурс і керувати ним.

25. Я хотів би прочитати книгу:

- А. Любовний роман.
- В. Пригодницьку.
- С. Науково-фантастичну

26. Людина повинна налаштовуватися на те, щоб:

- А. Інші були нею задоволені;
- В. Насамперед виконати своє завдання;
- С. Їй не потрібно було дорікати за виконану роботу.

27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:

- А. У спілкуванні із друзями;
- В. Переглядаючи розважальні фільми;
- С. Займаючись своєю улюбленою справою.

28. За умови однакового фінансового успіху я б із задоволенням став би:

- А. Відомим спортсменом;
- В. Відомим співаком;
- С. Відомим бізнесменом.

29. Для мене важливіше всього знати:

- А. Що я хочу зробити;
- В. Як досягти мети;
- С. Як залучити інших до досягнення моєї мети.

30. Людина повинна поводитися так, щоб:

- А. Інші були задоволені нею;
- В. Виконати насамперед своє завдання;
- С. Не потрібно було докоряти їй за роботу.

Ключ до тесту:

Листок відповідей

№ п/п	Більш за все	Менш за все		№ п/п	Більш за все	Менш за все		№ п/п	Більш за все	Менш за все
1				11				21		
2				12				22		
3				13				23		
4				14				24		
5				15				25		
6				16				26		
7				17				27		
8				18				28		
9				19				29		
10				20				30		

Ключ до тесту.

Спрямованість										
На себе (НС)				На взаємодію (НВ)				На завдання (НЗ)		
1A	11B	21C		1C	11C	21A		1B	11A	21B
2B	12B	22C		2C	12A	22A		2A	12C	22B
3A	13C	23B		3C	13A	23C		3B	13B	23A
4A	14C	24C		4B	14A	24A		4C	14B	24B
5B	15A	25B		5A	15C	25A		5C	15B	25C
6C	16B	26B		6A	16C	26A		6B	16A	26C
7A	17A	27A		7C	17C	27B		7B	17B	27C
8C	18A	28B		8B	18C	28C		8A	18B	28A
9C	19A	29A		9A	19B	29C		9B	19C	29B
10C	20C	30C		10B	20B	30A		10A	20A	30B

Інтерпретація і пояснення до тесту.

За допомогою методики виявляються наступні спрямованості:

1. Спрямованість на себе (Я) - орієнтація на пряму винагороду безвідносно від змісту роботи, схильність до суперництва.

2. Спрямованість на спілкування (СП) - прагнення при будь-яких умовах підтримувати відносини з людьми, орієнтація на спільну діяльність.

3. Спрямованість на справу (Р) - зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, спроможність відстоювати в інтересах справи власну думку, яка корисна для досягнення загальної мети.

Підсумкова таблиця

	НС	НВ	НЗ
Кількість «+»			
Кількість «-»			
Сума			
+ 30			

Приклад заповнення таблиці

	НС	НВ	НЗ
Кількість «+»	+8	+10	+12
Кількість «-»	-11	-11	-8
Сума	-3	1	+4
+ 30	+27	+29	+34

Обробка результатів.

Якщо зазначена в ключі буква занесена в рубрику «Найбільше за все», то респонденту ставиться знак «+» за даним видом спрямованості. Якщо ж вона розташована під індексом «Найменше за все», то йому ставиться знак «-». Потім підраховують кількість «+» і записують їх у підсумкову таблицю у відповідні стовпчики НС, НВ, або НЗ залежно від того, який ключ використовувався. Так само підраховується кількість «-».

Кількість «+» підсумується з кількістю «-» (з урахуванням знаку).

Отриманий результат записується в підсумкову таблицю в рядок «Сума». Далі до отриманого числа додається 30 (знову з урахуванням знаку). Цей показник і характеризує рівень виразності даного виду спрямованості.

Загальна сума всіх балів за трьома видами спрямованості повинна дорівнювати 90.

Перевірка: загальна сума дорівнює $27 + 29 + 34 = 90$.

Додаток Д

Результати кореляційного аналізу

Таблиця Д.1

Оцінка кореляційних зв'язків між показниками смисложиттєвих орієнтацій та показниками термінальних цінностей

Термінальні цінності	Коефіцієнт кореляції Пірсона				
	Смисложиттєві орієнтації				
	Цілі в житті	Про цес життя	Результат життя	Локус контролю – Я	Локус контролю – життя
Воля, незалежність	0,275	0,232	0,189	0,067	-0,049
Стабільне становище у країні	0,229*	0,202	0,178	0,131	0,086
Здоров'я	0,126	0,088	0,057	0,012	-0,097*
Активна життєдіяльність	0,132	0,054	-0,061	-0,134	-0,256
Цікава робота	0,281	0,221	0,105	0,029	-0,079
Продуктивне життя	0,141	0,110	0,072	0,009	-0,044*
Сімейне життя	0,228	0,206	0,190	0,138	-0,078*
Життєва мудрість	-0,147*	-0,098*	-0,056	0,128	0,181
Любов	0,063	-0,019	-0,124	-0,275	-0,364**
Вірні друзі	0,108	0,092	0,022	-0,092*	-0,212
Матеріально забезпечене життя	0,211	0,124	0,064	-0,121*	-0,257**
Упевненість в собі	0,099	0,037	-0,077	-0,217*	-0,321*
Пізнання	0,092	0,061	-0,182	-0,353	-0,659**
Задоволення, розваги	0,292	0,271**	0,232	0,206	0,117*
Краса природи та мистецтва	-0,182	-0,126	-0,114	0,015	0,139
Творчість, саморозвиток	-0,311	-0,252	-0,183	0,008*	0,093
Суспільне визнання	-0,302	-0,242	-0,156	-0,063	-0,007*
Рівність поміж людьми	0,111	0,045	-0,008	-0,142*	-0,274**

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

Таблиця Д.2

Оцінка кореляційних зв'язків між показниками смисложиттєвих орієнтацій та показниками інструментальних цінностей

Інструментальні цінності	Коефіцієнт кореляції Пірсона
	Смисложиттєві орієнтації

	Цілі в житті	Процес життя	Результат життя	Локус контролю – Я	Локус контролю – життя
Відповідальність	0,135	0,097	0,066	0,021	-0,086*
Дисциплінованість	0,141	0,063	-0,070	-0,143	-0,265
Ефективність у діяльності	0,290	0,230	0,114	0,038	-0,087
Тверда воля	0,150	0,121	0,080	0,017	-0,051*
Освіченість	0,237	0,214	0,191	0,146	-0,063*
Сміливість	-0,156*	-0,107*	-0,065	0,138	0,172
Раціоналізм	0,072	-0,026	-0,131	-0,281	-0,352**
Вихованість	0,117	0,080	0,030	-0,080*	-0,221
Самоконтроль	0,220	0,135	0,072	-0,132*	-0,243**
Незалежність	0,141	0,214	0,277	0,330	0,372
Акуратність	-0,146*	-0,095*	-0,054	0,129	0,154
Життєрадісність	0,081	-0,032	-0,123	-0,272	-0,298
Неприйняття недоліків	0,156	0,122	0,081	0,017	-0,034
Чесність	0,293	0,240	0,113	0,038	-0,067
Терпимість до думок інших	0,137	-0,076	-0,362	-0,638**	0,000
Широта поглядів	0,141	0,213	0,263	0,341	0,369
Чуйність	-0,144*	-0,095*	-0,054	0,128	0,147
Високі вимоги	0,081	-0,033	-0,122	-0,256	-0,282

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

Таблиця Д.3

Оцінка кореляційних зв'язків між показниками соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері та показниками термінальних цінностей

Термінальні цінності	Коефіцієнт кореляції Пірсона							
	Соціально-психологічні установки студентів у мотиваційно-потребовій сфері							
	Процес	Результат	Альтруїзм	Егоїзм	Праця	Свобода	Влада	Гроші
Воля, незалежність	0,134	0,079	0,017	-0,006	-0,023	-0,087	-0,104	-0,167
Стабільне становище у країні	-0,066	-0,032	0,142	0,186	0,197	0,239	0,272	0,301
Здоров'я	0,237*	0,198	0,162	0,097*	0,011	-0,009	-0,024	-0,108
Активна життєдіяльність	0,674**	0,429	0,311	0,156	0,109	0,073	0,021	-0,056
Цікава робота	0,272	0,141	0,034	0,052	-0,018	-0,094	-0,167	-0,249
Продуктивне життя	0,223	0,174	0,129	-0,044*	-0,088	-0,119*	-0,201	-0,246
Сімейне життя	0,287	0,169	0,148	0,078*	0,013	-0,044	-0,126	-0,174*

Життєва мудрість	0,184	0,128	0,087	0,017	-0,078*	-0,124	-0,163	-0,266*
Любов	0,26	0,167	0,039	0,002*	-0,032	-0,169*	-0,275	-0,364**
Вірні друзі	0,211	0,172	0,119	0,032	-0,017	-0,092*	-0,212	-0,254
Матеріально забезпечене життя	0,244	0,121	0,063	-0,008	-0,054*	-0,141*	-0,231	-0,358**
Упевненість в собі	0,000	0,632**	0,421	0,202	0,011	-0,106	-0,251*	-0,325**
Пізнання	-0,167	-0,083	-0,013	0,092	0,106	0,128	0,188	0,224
Задоволення, розваги	0,224	0,172	0,092**	0,003	-0,061*	-0,125	-0,206	-0,287**
Краса природи та мистецтва	-0,068	-0,031	0,014	0,040	0,089	0,156	0,173	0,254*
Творчість, саморозвиток	-0,031	-0,011	0,009	0,035	0,097	0,149*	0,208*	0,293
Суспільне визнання	0,039	-0,109	-0,252	-0,651**	0,000	0,012	0,074	0,165
Рівність поміж людьми	0,138	0,093**	0,006	-0,078	-0,142*	-0,174**	-0,201	-0,226

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

Таблиця Д.4

Оцінка кореляційних зв'язків між показниками соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері та показниками інструментальних цінностей

Інструментальні цінності	Коефіцієнт кореляції Пірсона							
	Соціально-психологічні установки студентів у мотиваційно-потребовій сфері							
	Процес	Результат	Альтруїзм	Егоїзм	Праця	Свобода	Влада	Гроші
Відповідальність	0,297	0,231	0,175	0,039	-0,078	-0,121	-0,173	-0,224
Дисциплінованість	0,371**	0,267	0,224*	-0,032	-0,071*	-0,124	-0,208	-0,265**
Ефективність у діяльності	0,141	0,101*	0,057	-0,111	-0,206	-0,251*	-0,275**	-0,301
Тверда воля	0,607**	0,352	0,221	0,044	-0,009	-0,056	-0,173	-0,254*
Освіченість	0,374	0,311	0,273	0,000	0,008	-0,078*	-0,125	-0,167
Сміливість	0,048	0,067	0,092	0,018	0,074	0,152	-0,244	-0,276*
Раціоналізм	0,243*	0,152*	0,090	0,024	-0,019	-0,091	-0,162	-0,243
Вихованість	0,126	0,098	0,072	-0,068	-0,089	-0,120*	-0,214	-0,251
Самоконтроль	0,136	0,021	-0,019	-0,031	-0,086	-0,106	-0,168	-0,219
Незалежність	0,292*	0,256*	0,218	0,017	-0,007	-0,084	-0,138	-0,221*
Акуратність	0,278	0,223	0,184	0,006	-0,011	-0,107	-0,254*	-0,295**
Життєрадісність	0,229*	0,184	0,167	-0,075	0,102	-0,146	-0,211*	-0,267*
Неприйняття недоліків	0,187	0,129	0,056	-0,021	-0,075	-0,098*	-0,181*	-0,213
Чесність	0,140	0,089	0,032	-0,011	-0,021	-0,117	-0,189	-0,256

Терпимість до думок інших	-0,237	-0,163	-0,112	-0,076	0,009	0,078	0,114	0,167
Широта поглядів	-0,272	-0,291	-0,324	-0,609**	0,000	0,004	0,109	0,169
Чуйність	-0,269	-0,231	-0,151	-0,140	-0,008	0,121	0,146	0,211
Високі вимоги	0,224	0,104	-0,056	-0,219	-0,231	-0,246	-0,298	-0,370

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

Таблиця Д.5

Оцінка кореляційних зав'язків між спрямованістю особистості та показниками термінальних цінностей

Термінальні цінності	Коефіцієнт кореляції Пірсона		
	Спрямованість		
	На себе	На спілкування	На справу
Воля, незалежність	0,206	0,168	-0,016
Стабільне становище у країні	0,362	0,248	0,075
Здоров'я	0,421*	0,346	0,084*
Активна життєдіяльність	0,452	0,346	0,148
Цікава робота	0,672**	0,553	0,149
Продуктивне життя	0,419	0,333	0,134
Сімейне життя	-0,126	-0,182	-0,218
Життєва мудрість	0,134	0,061	-0,081
Любов	-0,112	-0,187	-0,241
Вірні друзі	0,111	0,028	-0,093
Матеріально забезпечене життя	0,012	0,018	-0,113
Упевненість в собі	-0,188	-0,217	-0,346
Пізнання	-0,271	-0,308	-0,385
Задоволення, розваги	0,191*	-0,014	-0,092
Краса природи та мистецтва	-0,193	-0,254	-0,321
Творчість, саморозвиток	0,149	-0,016	-0,079
Суспільне визнання	-0,189	-0,201	-0,331
Рівність поміж людьми	-0,182	-0,241	-0,291

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

Таблиця Д.6

Оцінка кореляційних зав'язків між спрямованістю особистості та показниками інструментальних цінностей

Інструментальні цінності	Коефіцієнт кореляції Пірсона
	Спрямованість

	На себе	На спілкування	На справу
Відповідальність	-0,016	-0,072	-0,094
Дисциплінованість	0,075	0,005	-0,067
Ефективність у діяльності	0,084*	0,021	-0,016
Тверда воля	0,148	0,009	-0,045
Освіченість	-0,075	-0,298*	-0,281**
Сміливість	-0,173	-0,203	-0,302
Раціоналізм	0,158	-0,029	-0,081
Вихованість	-0,169	-0,213	-0,272
Самоконтроль	-0,171	-0,232	-0,286
Незалежність	0,229*	0,189	0,112
Акуратність	0,250	0,107	0,018
Життєрадісність	0,367*	0,277	0,173*
Неприйняття недоліків	0,318	0,223	0,074
Чесність	-0,141	-0,191	-0,224
Терпимість до думок інших	0,139	0,082	-0,075
Широта поглядів	-0,128	-0,175	-0,226
Чуйність	0,117	0,043	-0,082
Високі вимоги	0,247	0,121	0,025

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

Таблиця Д.7

Оцінка кореляційних зв'язків між показниками смисложиттєвих орієнтацій та показниками соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері

Смисложиттєві орієнтації	Коефіцієнт кореляції Пірсона							
	Соціально-психологічні установки студентів у мотиваційно-потребовій сфері							
	Процес	Результат	Альтруїзм	Егоїзм	Праця	Свобода	Влада	Гроші
Цілі в житті	0,214	0,197	0,136*	0,022*	-0,176	-0,212	-0,276	-0,308*
Процес життя	0,141	0,092	0,053	-0,082	-0,109*	-0,216	-0,258*	-0,298
Результат життя	0,218	0,079	0,042	-0,009	-0,118	-0,262	-0,311	-0,356**
Локус контролю – Я	0,000	0,634**	0,457*	0,302	0,186	0,049	-0,021*	-0,107
Локус контролю – життя	-0,178	-0,131	-0,104	-0,046	0,029	0,092	0,187*	0,243*

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

Таблиця Д.8

Оцінка кореляційних зв'язків між спрямованістю особистості та показниками смисложиттєвих орієнтацій

Соціально-психологічні установки	Коефіцієнт кореляції Пірсона		
	Спрямованість		
	На себе	На спілкування	На справу
Процес	0,134	0,098*	0,017
Результат	-0,066	0,011**	0,142
Альтруїзм	0,237*	0,163	0,162
Егоїзм	0,129	-0,004	-0,112*
Праця	0,272	0,129*	0,034
Свобода	0,223	0,168	0,129**
Влада	0,674**	0,321*	0,111
Гроші	0,056	0,121	0,179*

** - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 99%

* - тіснота кореляційного зв'язку підтверджується із надійністю 95%

